

HISTORY OF ARCHITECTURE

HISTORIA ARCHITEKTURY

MAŁGORZATA ROZBICKA

Prof. DSc PhD Eng. Arch.
Warsaw University of Technology
Unit of Polish Architecture
e-mail: mrozicka@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1311-4835>

WŁADYSŁAW MARCONI, FREE-PRACTICING ARCHITECT (1848–1915): PART 1 — STUDIES AND FIRST PROFESSIONAL EXPERIENCES (1868–1888)

**WŁADYSŁAW MARCONI, ARCHITEKT WOLNO PRAKTYKUJĄCY (1848–1915).
CZĘŚĆ 1. STUDIA I PIERWSZE DOŚWIADCZENIA ZAWODOWE (1868–1888)**

ABSTRACT

This paper presents the design achievements of Władysław Marconi (1848–1915), as one of the leading representatives of the mature, and in particular late-phase Historical Revival in Polish architecture, although generally widely known, they are so mainly in the context of works completed by him around 1900, i.e., at the peak of his professional career. The aim of this study was therefore to trace his design activity, which had not been developed so far, in the years preceding his achievement of the status of one of the most outstanding architects of Warsaw at the turn of the nineteenth and twentieth century's, both in terms of architecture and technology around 1898.

The article presents the design activity of W. Marconi from the years 1868–1888, i.e., from the period of his studies, and above all from the first phase of his professional career. The research was carried out mainly on the basis of publications from the era in professional magazines and the Warsaw press, and above all archival materials kept in several collections of the National Museum in Warsaw. As a result of the research, it was possible to determine not only the course of the initial phase of W. Marconi's professional career, but also to supplement the existing knowledge with his previously unknown designs, among others in the Warsaw Krakowski Hotel and in Polesie (now Belarus), in Kosovo and in the estates of Porzecze and Piaseczno.

Keywords: Władysław Marconi, Polish architecture, historicism

STRESZCZENIE

Dokonania projektowe Władysława Marconiego (1848–1915), jako jednego z czołowych przedstawicieli dojrzałej, a zwłaszcza późnej fazy historyzmu w architekturze polskiej, choć na ogół powszechnie znane, to jednak głównie w kontekście dzieł zrealizowanych przez niego około 1900 roku, czyli w szczytowym okresie jego kariery zawodowej. Celem badań było zatem prześledzenie, dotąd szerzej nieopracowanej, jego działalności projektowej w latach poprzedzających osiągnięcie przez niego około 1898 roku statusu jednego z najwybitniejszych, tak pod względem architektonicznym, jak i techniczno-technologicznym, warszawskich architektów przełomu XIX i XX wieku.

W artykule przedstawiono działalność projektową W. Marconiego z lat 1868–1888, to jest z okresu studiów, a przede wszystkim pierwszej fazy jego kariery zawodowej. Badania zostały przeprowadzone głównie w oparciu o publikacje z epoki w czasopismach fachowych i warszawskiej prasie, a przede wszystkim archiwalia przechowywane w kilku kolekcjach Muzeum Narodowego w Warszawie. W wyniku badań udało się ustalić nie tylko przebieg początkowej fazy kariery zawodowej W. Marconiego, ale także uzupełnić dotychczasową wiedzę o dotąd nieznaną jego działalność projektową, m.in. w warszawskim Hotelu Krakowskim oraz na Polesiu, w Kosowie oraz w majątkach Porzecze i Piaseczno.

Słowa kluczowe: Władysław Marconi, architektura polska, historyzm

1. INTRODUCTION

1.1. Goal of the paper

Władysław Marconi's design achievements, as one of the leading representatives of the mature, and in particular late phase of historicism in Polish architecture, although generally widely known, but mainly in the context of works completed by him around 1900, i.e., at the peak of his professional career.

I realized how incomplete the image of W. Marconi's work as a designer is, and the knowledge, especially about his earlier achievements, is scattered, when I documented his achievements in conservation design and monument protection a few years ago (Rozbicka, 2019, pp. 7–76). It was this observation that prompted me to attempt to trace the design activity of W. Marconi, in particular over the nearly twenty years preceding his achievement of the status of one of the most outstanding Warsaw architects of the turn of the nineteenth and twentieth centuries.

1.2. Methods

Achieving the self-directed research goal required relying on source materials. In the course of this study, apart from publications from the era in trade journals and the Warsaw press, the most helpful were the archives stored in several collections of the National Museum in Warsaw, which, although fragmentary and rarely including final projects, contain numerous working drawings and sketches, inventory notes, cost estimates and bills, as well as W. Marconi's correspondence with clients, often constituting an invaluable source of information.

1.3. Scope

In this paper I present the results of my research concerning only the architectural oeuvre of W. Marconi from 1868–1888. This is the time of his studies in St Petersburg (1868–1876), and above all the period when, after returning to Warsaw with the title of third-class architect, W. Marconi, through participation in architectural competitions, cooperation with experienced builders, and finally the completion of his first individual commissions, tried to gain his own clientele, and in the perspective the status of a free-practicing architect. This period closes with a significant turning point in his career with two spectacular competition successes — in 1887 in the field of religious buildings, and in 1888 in public buildings.

1.4. Literature review

The most comprehensive contemporary studies of the examined stage of W. Marconi's design activity have so far been essentially short texts in biographical dictionaries by S. Łoza (Łoza, 1954, pp. 191–192; 1958,

pp. 193–195), and T.S. Jaroszewski and A. Rottermund (Jaroszewski and Rottermund, 1974, pp. 605–606). At the same time, it should be noted that fragmentarily the work of W. Marconi, especially from the period around 1900, is included in virtually all both synthetic and detailed studies on Polish architecture at the turn of the nineteenth and twentieth centuries.

2. EDUCATION AND STUDIES¹

Władysław Marconi was born on 29 February 1848 in Warsaw. He was the youngest of seven children of the 56-year-old eminent architect Henri Marconi (1792–1863) and his then forty-one-year-old wife Margaret Heiton (1807–1884), born Scottish Anglican. W. Marconi was baptized on 8 May 1848 according to his mother's faith in the Warsaw Evangelical-Reformed parish (Jaroszewski and Rottermund, 1974, p. 605).

W. Marconi began his school education in the autumn of 1862, immediately entering the 4th grade of the II Government Philological Gymnasium in Warsaw, which he completed on time at the beginning of July 1866.

Considering the architectural and artistic traditions of the family, it seems quite obvious that Władysław chose both the field of study and the university. The Imperial Academy of Fine Arts in St Petersburg, apart from its excellent reputation and artistic character, also had the advantage that its graduates somehow automatically obtained full architectural and construction licenses, both in Russia and the Kingdom of Poland (Omilanowska M., 2007, p. 96).

Władysław probably left Warsaw to study in St Petersburg in the spring of 1868, as a twenty-year-old young man. Initially, from April to October, he studied at the St Petersburg Academy of Fine Arts as a free student. He began regular eight-year studies as a student of the first course only after successfully passing the entrance exams in August 1868.

Documents contained in the personal files of the students of the Academy kept in the State Archive of the Russian Federation (Gosudarstvennyy Arkhiv Rossiyskoy Federatsii — GARF) in St Petersburg indicate that Marconi made every effort to complete his studies as soon as possible. This is evidenced by his applications to the university authorities from 1870–1872, in which he asked for the right to listen to lectures and take exams from higher courses than his

¹ All information contained in this chapter is based on the documents contained in the personal file of Władysław Marconi kept in: State Archive of the Russian Federation in St Petersburg (RGIA) f. 789, op. cit. 14, d. 24 — "M". They were made available to me by Professor Małgorzata Omiłanowska-Kiljańczyk, for which I would like to thank her very sincerely.

own. Eventually, he managed to pass all classes in theoretical subjects by 1873. At the same time, in 1872, in the annual competition, he received a small silver medal for the design of *the Vaxhall at the mineral springs*, and the following year a large silver medal for the design of *the Railway Station in a small town near the capital* and another in 1874 for *a watercolor drawing from nature*. On the basis of passing theoretical subjects and three medals won, in March 1875 Marconi applied to the university authorities for a certificate of the right to conduct construction works, and in December of that year for the issuance of a diploma of artist/architect of the third degree. However, he probably still dreamed of graduating from the Academy with a gold medal and the associated three-year scholarship for further independent studies abroad, because at the same time he applied to the university authorities for permission to take part in the competition for a gold medal in 1876. Ultimately, however, he probably decided to settle for the diploma of an artist/architect of the third degree, which he obtained on the basis of the decision of the Academy Council of 17 January 1876, and probably received it himself in February 1877, when he was already in Warsaw.

3. FIRST PROFESSIONAL ACHIEVEMENTS

On the basis of documents preserved in the GARF, we can conclude that already around March 1875 Władysław returned to Warsaw for good, to begin his professional practice alongside his older brother Leandro (1834–1919) (Łoza, 1958, p. 193), who, according to his own design, from 1875 built a synagogue in Warsaw on Tłomackie (*Synagogue in Warsaw*, 1902, p. 15). In addition to obtaining the qualifications of a third-class architect in 1876, it was the end of the practice in its construction in 1877 that seems to mark the beginning of the architectural and construction career of W. Marconi, which since then, although unhurriedly, but steadily and consistently began to develop.

3.1. Participation in architectural competitions

The twenty-nine-year-old Władysław Marconi, like most aspiring architects seeking to gain clients, and in the perspective of the status of a free-practicing designer, began his professional activity by participating in architectural competitions. In the second half of the 70s of the nineteenth century, mainly in those organized by the Zachęta Society of Fine Arts in the Kingdom of Poland (Towarzystwo Zachęty Sztuk Pięknych w Królestwie Polskim), and since 1880, in parallel with the implementation of the first orders, also in other competitions announced in those years in Warsaw.

The first architectural competition in which W. Marconi took part was a competition announced by the

Zachęta Society in 1877 for *the design of artistic and architectural protection against weather influences, such as a burial chapel for the monument of Stanisław Moniuszko*. According to its conditions, this building, intended for implementation in the cemetery, was to be designed from durable material as open from the front and sides, taking into account the possibility of glazing it for the winter. Its stylish face, although it could be any, was to harmonize with the marble monument made by Cyprian Godebski (1835–1909) in the form of a muse placed on a decorative pedestal *in the style of the French Renaissance* (*Sztuki piękne* 1877, p. 483). Marconi's design debut was a success, as he received the first prize (*Sprawozdanie Komitetu Towarzystwa Zachęty /.../ za rok 1877*, 1878, p. 11), and the front of the monument covering in the form of a Renaissance glorieta designed by him was published in 1879 in the journal 'Inżynieria i budownictwo cywilne, przemysłowe i rolnicze' (*Architektoniczne nakrycie pomnika Moniuszki* 1879, pp. 52–53) (Ill. 1).

W. Marconi, perhaps encouraged by this success, also joined the competition announced by the Zachęta Society in 1878 for the design of *a church for 1000 people in the settlement of Żyrardów*. This time he also won the first prize, (*Sprawozdanie Komitetu Towarzystwa Zachęty /.../ za rok 1878*, 1879, p. 10). Unfortunately, so far it has not been possible to find any source materials that would allow us to get to know the architectural form of that church as proposed by Marconi. Knowing, however, that the end of the 1870s was a transitional time in Polish religious architecture, on the one hand marked by a return to medieval forms, on the other hand, however, generally devoid of references to their native versions, we can presume that, like the churches designed at that time by Józef Pius Dziekoński (1844–1927), also the church in Żyrardów by W. Marconi, in proportions and construction was probably Gothic, and in detail showed features of Romanesque Revival (Majdowski, 1987, pp. 174–177).

Another architectural competition in which W. Marconi took part, this time together with J.P. Dziekoński and Zygmunt Twardowski (1845–1909), was a competition for the design of a house/palace at Zielony Square (present J.H. Dąbrowskiego Square) in Warsaw, announced in September 1880 by Karol Jan Szlenkier — a wealthy Warsaw industrialist from the tanning industry. The competition was well prepared, preceded by a lithographed publication of detailed design guidelines (Jaroszewski 1975, p. 19), which, apart from the use programme and practical tips, also contained suggestions regarding the architecture of the building, which, according to the project sponsor's wishes, was *to be erected in a serious style, with noble architectural proportions, without overloading with ornaments* (*Program i warunki Konkursu...*, 1880, p. 233).

Karol J. Szlenkier invited four significant Warsaw builders to participate in the competition jury. The following architects were invited to the jury: J. Ankiewicz, E. Cichocki, A. Sokolnicki and F. Zygałlewicz. (*Konkurs na dom prywatny...*, 1880, p. 3). At the same time, however, regardless of their verdict, he reserved the right to *entrust the construction to the author of the project or to another builder, at his discretion* (*Program i warunki Konkursu...*, 1880, p. 233).

According to the jury's decision, the first prize was awarded to the work by W. Marconi, J.P. Dziekoński and Z. Twardowski. Further prizes were awarded, the second to Adam Oczkowski (1845–1923) and the third to Witold Lanci (1829–1892). However, although the verdict of the jury *made a good impression in the circles of our architects* (*Dowiadujemy się...*, 1880, p. 4), as reported by journal 'Wiek' among professionals one could hear *very flattering opinions expressing themselves primarily* about the design of W. Lanci (*Konkurs dom prywatny...*, 1880, p. 3), which, as we know, was finally chosen by Szlenkier for construction. As for the basis of his decision, however, it is difficult for us to comment, because the work by Marconi, Dziekoński and Twardowski was never made public.

In the 1880s, it is possible that W. Marconi, in connection with starting a family (on 26 August 1880 W. Marconi married Kazimiera Eleonora née Kolberg (1859–1934)), also involved himself in the works finalizing the construction of a new Warsaw Evangelical-Reformed church around 1880 (*Opis położenia w r. 1866 kamienia węgielnego...*, 1881, p. 11), and the implementation of the first design commissions, began to take part less and less in architectural competitions. It is also possible that this impression results from the fact that the jury of competitions did not publish the names of authors of unawarded works. Therefore, Marconi's participation cannot be ruled out, but without success, among others, in such competitions announced in the first half of the 1880s, as the one announced in 1883 for the design of a burial chapel for Karol Scheibler (*Konkurs na projekt budowy kaplicy grobowej...*, 1883 p. 144), which in its second edition received eleven projects (*Warunki powtórnego konkursu na projekt budowy kaplicy grobowej...*, 1883, p. 143; *Protokół sądu konkursowego*, 1884, pp. 83–84; *Na wystawę Towarzystwa...*, 1883, p. 2), or announced in 1883 by the Magistrate of Warsaw, arousing particular interest not only of Warsaw critics, but also of the general public, a competition *for the enlargement of the church of St. Alexander in Warsaw*, which received as many as seventeen entries (Kiślański, 1882, pp. 33–35; Kiślański, 1883, pp. 118–119).

What is certain, however, is that in 1884 W. Marconi took part in a competition for the design of the

Theatre in Ciechocinek, organized by the Zachęta Society together with the Board of the Mineral Waters. This time he won the second prize, the first one went to Karol Kozłowski (1847–1902) (*Sprawozdanie Komitetu Towarzystwa Zachęty /.../ za rok 1884*, 1885, p. 4). W. Marconi also received the second prize in the competition *for national artists* announced in November 1886 by the Committee for the construction of a church for the Praga parish of the city of Warsaw (*Konkurs na sporządzanie szkicu...*, 1886, pp. 263–264; *Sprawozdanie Komisji konkursowej...*, 1887, p. 95). That competition was particularly important for the course of development of Polish religious architecture at the turn of the nineteenth and twentieth centuries, if only because in its conditions that *the style of construction of the Prague temple is to be in brick and pointed-arched, in the type of the so-called Vistula-Baltic* (*Konkurs na sporządzenie szkicu...*, 1886, p. 263). What was undoubtedly the result not only of the already mentioned turn in the late 70s of the nineteenth century of Polish religious architecture towards medieval patterns, but above all the ongoing discussion in the 1880s, both in Galicia and in the Kingdom of Poland, on the need to search for appropriate patterns also *in the characteristic monuments of the Polish, i.e., the so-called Vistula-Baltic ogival* (Matuszewski, 1881, p. 393). A discussion in which from around 1881, apart from the Kraków ones, such as Władysław Łuszczkiewicz, also took part the most prominent Warsaw architecture critics, such as Karol Matuszewski, Zygmunt Kiślański and Franciszek Martynowski (Nowicki, 2018, pp. 44–51). Among whom, the latter, discussing in 'Kurier Warszawski' the competition conditions announced by the Committee for the construction of the Prague church, noted with unconcealed satisfaction that in them *the first in long centuries were publicly and collectively raised to the dignity of citizenship those forgotten architectural monuments that vividly cooperated in the era of the last Piasts* (Martynowski, 1886, pp. 1–2).

The Committee for the Construction of the Church in Praga, realizing the importance of the planned project, invited as many as 14 Warsaw architects/builders to the competition jury — The members of the jury were architects: M. Berent, E. Cichocki, A. Goebel, J. Huss, Z. Kiślański, W. Lanci, K. Loewe, L. Marconi, B. Muklanowicz, W. Rakiewicz, A. Schimmelpfennig, P. Woycicki, F.W. Zygałlewicz and B. Żochowski — who, after analysing 25 submitted projects for the next stage of the competition, recommended six works. Among them, the design of W. Marconi, which in the opinion of the jury was particularly distinguished from the others *by one tower on the front, not in the middle, but on the side, and at the same time was developed*

with an artistic sense and using nice motifs of the pointed arch, the Vistula-Baltic shade. The plan of the church, despite minor functional imperfections, was also assessed by the jury as good. Minor reservations of the judges concerned only the too low height of the aisles of the basilica and the roofs covering them, as well as the monotony of the interlocking gables crowning them. Only the main entrance portico aroused more controversy, which according to the jury, were not at all related to the whole building. The jury, despite these reservations, decided, that this project should definitely be classified as suitable (*Sprawozdanie Komisji Konkursowej...*, 1887, pp. 93–94) (Ill. 2).

Let us add that Marconi's project also made an equally good impression on F. Martynowski, who, discussing the competition works exhibited in the hall of the Warsaw Magistrate at the turn of March and April 1887, considered his work to be the most original of all. Although he also pointed out that the stone portico adorning it is contrasting (Martynowski, 1887a, p. 2).

The final voting on the distribution of prizes, this time with the participation of all members of the jury, i.e., apart from architects also invited clergy, entrepreneurs, social activists and engineers, took place in April 1887. Among the representatives of the Construction Committee were among others: Metropolitan Archbishop of Warsaw Rev. W. Popiel, Auxiliary Bishop of Warsaw Rev. K. Ruszkiewicz, Canon I. Durewicz, President of the Committee of the Land Credit Society L. Górski, builder W. Kozłowski and engineers: L. Gnoiński and A. Grotowski. In practice, however, the distribution of prizes turned out to be a difficult task. While the decision to award the first prize to J.P. Dziekoński was already made in the first voting, in order to select the other two laureates, it had to be repeated. Therefore, it was only as a result of subsequent votes that the second prize (with a majority of two votes) was awarded to W. Marconi's project, and the third prize to the work of Ignacy Jórski (1852–1905) (*Sprawozdanie Komisji Konkursowej...*, 1887, p. 95).

Let us add that from 1887 W. Marconi also occasionally took part in artistic competitions organized annually by the Zachęta Society. In the period under consideration, in 1887, he submitted to the competition exhibition a design commissioned by the Jewish Community Board at Grzybowska Street in Warsaw, which the jury considered *beautiful* and awarded the first prize (Z.K., 1888a, p. 19; *Konkurs artystyczny*, 1888, pp. 12–13; Wiercińska, 1968, p. 173).

Summing up the competition achievements of W. Marconi from the years 1877–1887, it must be admitted that, for a debutante, they quite considerable. The fact remains, however, that apart from the design of the building of the Warsaw Jewish Commune Board,

none of the above-mentioned competition projects was implemented (Rozbicka M., 2019, pp. 11–12).

3.2. First commissions and built projects

On the basis of the preserved source materials, it can be assumed with high probability that W. Marconi received the first individual, initially small design orders in 1880 from Julia Ekielt — the owner of the Krakowski Hotel built in the 1830s on a triangular plot opposite the building of the former Mint on plot No. 601b at 7 Bielańska Street in Warsaw (*Pogawędka*, 1896, p. 314) (Ill. 3A). From that year two of the three signed by W. Marconi projects of reconstruction for commercial purposes of the ground floor of the neoclassical, two-storey, 25-axis front wing of the hotel building, come from. The first one concerns the creation and arrangement of the main entrance to the hotel (Ill. 3 B, C, D), and the second one concerns the remodelling of two existing door openings into windows (MNW, Zb. Fot. i Ikon., sign. no. 917/3, 918/2, 918/3, 918/4, 918/5). It should be added that Julia Ekielt's cooperation with W. Marconi, started in 1880, as the designer and supervisor of the modernization works carried out in the hotel, lasted until her death in 1894. As evidenced by, among others, the preserved project of enlarging shop windows from 1882 and measurement sketches, which he made in 1888 in order to develop an inventory of the entire building for the Warsaw Credit Society (MNW Zb. Fot. i Ikon., sign. 917-2). And besides, numerous bills and cost estimates issued in his name in the years 1884–1894 by suppliers and subcontractors of various types of specialized works carried out in the hotel's commercial premises.² It is worth noting that the Krakowski Hotel, as a result of renovation and modernization works carried out in stages in the years 1880–1894 according to the designs and under the supervision of W. Marconi, became a profitable building, canalized and equipped with everything (*Pogawędka*, 1896, p. 313).

In June 1883, Władysław Rittendorf (1821–1898), from 1854 a builder with the Board of Warsaw Theatres (Kunkel, 1988–1989, p. 310; *Rittendorf Władysław-Karol*, 1897, p. 73), entrusted W. Marconi with drawing a project to be carried out under his direction and according to his instructions (Marconi, 1883, p. 3; *Odbudowa teatru*, 1883, pp. 1–2), as well as co-supervision over the reconstruction of the Warsaw Rozmaitości Theatre destroyed by fire on 11 June 1883 (*Pożar teatru Rozmaitości*, 1883, pp. 1–2). Already at

² The construction works supervised by W. Marconi concerned, among others, the execution of locksmith elements (1884), stove fitting works (1893), installation of blinds (1893), flooring works (1893), gas installation (1893), glazing works (1887, 1893) and wallpapering of shop premises (1894).

the end of that month, newspaper 'Kurier Warszawski' reported that the builder W. Marconi undertook *to finish everything* within four months (*Odbudowa teatru Rozmaitości*, 1883a, p. 2). However, this deadline was hindered by problems related to the launch of financing for the entire project (*Odbudowa teatru Rozmaitości...*, 1883b, p. 3). Finally, the Rozmaitości Theatre was not reopened to the public until 15 January 1884 (X., 1883, pp. 1–2).

The project of reconstruction of the theatre made by W. Marconi under the direction of W. Rittendorf assumed that *while maintaining intact walls*, as well as *the previous size and plans for its interiors*, a number of functional, spatial and technical improvements and innovations would be introduced *for the benefit of the theatre and with convenience for the audience* (*Teatr Rozmaitości*, 1884b, p. 1). First of all, aimed at improving safety conditions in it. The issue in the Kingdom of Poland was vividly discussed in the context of the tragic fire that in 1881 almost completely destroyed the Vienna Ringtheater (Szyller S., 1883, pp. 93–95). To this end, Marconi, using the area of former private apartments and slightly reducing the theatre hall, widened the corridors on all floors of the theatre, increased the number of exits and staircases (Ill. 4A). He also planned to equip the theatre with a modern heating and ventilation system, electrical installation and the so-called iron curtain, which, however, was ultimately not implemented (*Teatr Rozmaitości*, 1884a, p. 3). At the same time, he increased the number of cloakrooms and created a foyer on each floor, as well as redesigned the theatre hall, both in the auditorium zone, i.e., the so-called chairs, two floors of boxes and two levels of galleries, as well as the stage, which he equipped with new lighting and modern equipment for the assembly of decorations (*Teatr Rozmaitości*, 1884b, pp. 1–2; X., 1883, pp. 1–2). Most likely, he was also the author of the general concept of the new architectural and pale blue painting decor of the theatre hall, which consisted of *modest, but tasteful, ornaments in the form of cornices and stucco — white window sills also decorated with flowers* (S.Z., 1897, pp. 54–55). Let us add that the Rozmaitości Theatre in the shape given to it by Marconi survived until another fire in 1919 (APW Kol. Pl. Arch, sign. 109) (Ill. 4B).

For a novice architect, who W. Marconi was at the time, the preparation of the project and supervision over the remodelling of a building as functionally, spatially and technically complex as a theatre, carried out at an express pace, under the watchful eye of the press and Warsaw residents, was undoubtedly not only a challenge, but also the first opportunity to present his design, as well as technical-engineering and organizational skills to a wider audience (S.Z., 1897, pp. 54–55; *Teatr Rozmaitości*, 1884b, pp. 2).

Almost simultaneously, probably in July or August 1883, W. Marconi undertook the project of reconstruction of the building of the so-called Old Post Office occupying the front of plot No. 421 at 25 Krakowskie Przedmieście Street in Warsaw, this time under the leadership of an experienced designer Aleksander Jan Woyde (1834–1889) — a student of his father Henryk Marconi and Bolesław Podczaszyński, a graduate of the Faculty of Construction at the Warsaw School of Fine Arts, who from 1870 held the position of a branch builder at the Warsaw Governorate Government (*Alexander Woyde*, 1889, p. 123). At the same time, he was the brother of the alleged client of the project, General Karol August Woyde, who purchased the property, in partnership with a certain Szczypiński, in June 1883 at an auction announced by the Magistrate of Warsaw (*Rezultat licytacji*, 1883, p. 2).

The front building of the so-called Old Post Office (also known as the Saxon Post Office or the Wessel Palace), erected around the mid-18th century as the palace of Andrzej Stanisław Kostka Żółski, in the opinion of Z. Kiślański was then *one of the most beautiful types of Louis XV's style*, existing in Warsaw (Kiślański, 1884, p. 20). Despite this, its new owners initially intended *to scatter the old ruin and proceed to the construction of a beautiful edifice* (*Z robót miejskich*, 1883, p. 3). Ultimately, however, perhaps at the instigation of A. Woyde, who supposedly had *a taste and passion for art* (*Alexander Woyde*, 1889, p. 123), and perhaps also W. Marconi, keenly interested in the monuments of the past, from 1882 a member of the Zachęta Society (*Sprawozdanie Komitetu Towarzystwa Zachęty /.../ za rok 1883*, 1884, pp. 30–31), they decided to preserve it and adapt to the function of a tenement house (*„Starą pocztę” już „osztandarowano”*, 1883, p. 3). However, because after the demolition of six tenement houses during the widening of Trębacka Street in 1882 (*Trębacka Street*, 1882, p. 4) the historic Old Post Office became a corner building (*Stara poczta*, 1883, p. 2; *Rezultat licytacji*, 1883, p. 2). Therefore, adapting it to the new function and surroundings required not only the extension, modernization and reconstruction of its interior, but also the redesign of its old facade and the development of a harmonized with its architecture, not previously existing, new facade from the side of Trębacka Street.

As of today, we do not know the project made by Woyda and Marconi to plan the interior of the historic building. We do know, however, that in order to adapt it to the new urban context and function, the designers raised it by one storey, narrowed its original facade by cutting off the southern corner, changed the size and shape of the windows of the former mezzanine and gave it a new facade from Trębacka Street, and

that they fulfilled these tasks with exceptional respect for the original composition and architectural décor of its late Baroque palace facade (Zieliński, 2001, pp. 106–107) (Ill. 5).

4. THE BEGINNINGS OF INDEPENDENT PROFESSIONAL PRACTICE

There are many indications that at the initial stage of his professional career W. Marconi often cooperated and received professional offers from people who, like W. Rittendorf, once collaborated with his father H. Marconi (Kunkel, 1988–1989, p. 310), or were associated with the Warsaw Evangelical-Reformed parish, such as his father's student, A. Woyde (*Ś.p. Aleksander Woyde, budowniczy*, 1889, p. 4), or banker and industrialist Jan Gottlieb Bloch (1836–1902) — in 1877 the chairman and then member of the Committee for the Construction of a new Calvinist Church, completed in 1880 in Leszno in Warsaw (*Opis położenia w r. 1866 kamienia węgielnego...*, 1881, pp. 9–10). From the latter, before 1885, Marconi received a commission for the project of reconstruction into a summer residence of the former villa/palace of Jakub Łaszczyński in the Groty estate near Warsaw, located on the northern side of the so-called Górczewska Road (now Górczewska Street). According to Marconi's design, the former villa/palace of Łaszczyński, surrounded by a garden planted with many old trees, which Bloch enlarged and fenced (*Projekt Parku w Grotach*, 1903; APW, vol. 24, p. 116), obtained the shape of a villa maintained in the forms of the Italian Renaissance, irregular in plan and shape with a squat, three-storey tower topped with a tympanum, which shape was preserved until its demolition in 1959 (Zieliński, 1997, pp. 38–39).

For the sake of order, let us also add that probably in the same period the architect on his own two-acre plot, located near the Vistula railway station at Warszawska Street in Otwock, at that time one of the most popular summer resorts near Warsaw, built two wooden, one-storey, two-apartment villas, in which, apart from one apartment, reserved for his family, the others were intended for rent (Diehl, 1893, p. 32).

4.1. Design activity in the former Borderlands of the old Polish-Lithuanian Commonwealth

From about 1884 to 1887, however, W. Marconi conducted his design activity primarily in the so-called Taken Lands, mainly in Polesie, in the Grodno and Minsk governorates, where, at the request of the owners of local estates, he designed and supervised works related mainly to the reconstruction and decoration of facades and interiors of existing residential buildings. In obtaining these orders, perhaps, at least

initially, he was helped by his older brother Leandro, who, having extensive contacts and being a wealthy man, generally *did not look for clientele* himself (Jaroszewski and Rottermund, 1977, p. 14).

In 1884, W. Marconi, was commissioned *to make a plan for and convert* a house (Letter of Count L. Pusłowski to W. Marconi dated 22 August 1885 (rkp), MNW A, sign. 103 vol. II) by Alexander Skirmuntt Jr. (1830–1909) — the owner, among many others, of the highly industrialized, prosperous estate of Porzecze. One of *the most impressive residences* in the former district of Pinsk in Polesie (currently Belarus, Brest Oblast) (Pług, 1874, pp. 369, 376; *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego...*, 1887, pp. 834–835), the centre of which was a rectangular in plan, three-storey palace *beautifully situated right on the banks of the Jasiolda River* of raw, essentially styleless architecture shaped after 1870 as a result of the reconstruction of the former factory building (Aftanazy R., 1992, p. 121).

As of today, the scope of works performed by W. Marconi in the Porzecze palace is unknown. Therefore, we do not know whether the architect's work consisted in the reconstruction and interior design of the palace, or perhaps also in designing annexes added to the front and sides of its rectangular body, i.e., a one-storey annex on the axis of the front facade with renaissance-baroque décor, and for the facades of gable annexes of various heights, designed with the use of leading gothic forms and motifs.

Be that as it may, A. Skirmuntt was apparently satisfied with the effects of W. Marconi's work, since in 1885 he recommended him to count Leon Pusłowski (1852[?]-1894), who with his sisters, Genowefa Broel-Plater and Marta Kazimierzowa Krasieńska in 1884 inherited the Kosów Poleski estate located in the former Grodno Governorate, with the Mereczowszczyzna grange and its adjoining Świsłocza and Piaseczno (currently Belarus, Brest Region) (Dunin-Borkowski, 1895, pp. 749–750).

L. Pusłowski established correspondence with W. Marconi in August 1885. We know that a month later the architect came to Mereczowszczyzna to see *what needs to be done* and make survey measurements. The fragmentarily preserved archival materials (MNW Zb. Arch, sign. 103, vol. II) show that the order of Count L. Pusłowski, apart from the project of a thorough renovation and architectural design of at least ten rooms on the ground floor of the main body of the neo-Gothic palace, erected in Mereczowszczyzna according to the design of Franciszek Jaszczołd after 1838 (Jaroszewski T.S., 1981, p. 222), also included the design of a new rectory (probably of the Holy Trinity and Holy Cross church, built in Kosovo in 1878) (Żurek W., 2014, p. 155) and the redesign

of the facade and interior of the wooden manor house in Piaseczna, which since 1872 formally belonged to L. Pusłowski's sister, Genowefa and her husband Adam Alfred Gustaw Count Broel-Plater.

The first design drawings of the interior of the palace W. Marconi probably completed in November 1885. Already in December, he ordered some elements of its stucco décor, and the company A.J. Strzalecki on his behalf prepared a cost estimate for painting works (*Ceny za roboty malarskie*, cost estimate issued on 12.12.1885 by the company A.J. Strzalecki Art Malarz in Warsaw for W. Marconi the Builder in Warsaw (rkp), MNW A, sign. 103, vol. II).

Unfortunately, on the basis of the preserved archives, it is difficult to precisely determine the scope and nature of the works, which according to the designs of W. Marconi with varying intensity were carried out in the palace, from 1886 to about 1892 (Cf. among others, *Bill of glazing works from the Plant of A. Bystrzanowski of 19 July 1892* (rkp) and *Bill for Count Pusłowski for plaster models* exhibited by Jan Zbraniecki's Stucco and Plaster Factory in Warsaw on November 16, 1892 (rkp). MNW A, sign. 103, vol. II). We only know that already in 1886 works, among others were carried out in the living room and the so-called small living room, in the dining room and the so-called blue room, as well as in the boudoir, bedroom and two corner rooms (the so-called blue and ashen) and in the centrally located octagonal vestibule. Basically, in all these rooms according to Marconi's design, apart from *the adjustment*, plastering and whitewashing of walls and ceilings, a new stucco décor was made, which usually consisted of variously ornamented, partly gilded, facets, decorative cornices, ceiling rosettes and overdoor panels. Unfortunately at the current stage of research, we can not say much about their style and way they were arranged (*Bill for stucco works performed in the castle in Merezowszczyzna at Count Leon Pusłowski*, issued on April 22, 1886 (rkp). NMW A, sign. 103, vol. II). The only exception in this matter is the rich décor of the so-called White Room, partially gilded, complemented by a painting composition by Franciszek Żmurka, photographically documented around 1925, (Kresy Ilustrowane: Nr Kosowski, 1925; postcard *ante* 1939). It seems that only in a few palace interiors the scope of works was wider and included, as in the living room, also demolition and masonry works, in this case related, *inter alia*, to the creation of new door to *the future orangery* (Ill. 6) (*Bill for stucco works performed in the castle in Merezowszczyzna at Count Leon Pusłowski*, issued on April 22, 1886 (rkp). NMW A, sign. 103, vol. II).

Not much more we can say about the plans of transformation of the architecture and interior design of the

one-storey, two-storey in the middle part, wooden manor house in the estate of Piaseczna on the Jasiółda River in the former Pinsk district, Minsk Governorate, today forming part of the village of Ośnieżyce (currently Belarus, Brest region) (Aftanazy R., 1992, p. 109; Rouba N., 1908, p. 143). From the preserved design sketches (MNW Zb. Arch, sign. 103, vol. II) we only know that Marconi aimed to modernize the classicist, 13-axis court facade with a colossal six-column portico, which was documented in 1864 by Napoleon Orda, on the one hand replacing the columned portico with an avant-corps with high, semicircular closed windows, and on the other he wanted to give it the form of a baroque alcove manor (Ill. 7). He also planned to change the interior design. He intended to arrange the court hall in the taste of Dutch Mannerism, and cover the dining room with a neo-Renaissance coffered ceiling (NMW A, sign. 103, vol. II).

In turn, the new brick building of rectory in Kosovo, we do not know if ever completed, Marconi planned to give the form of a one-storey, irregular, five-room, neo-renaissance villa. Its individual parts, covered with gable roofs with small slopes and prominent eaves, were to be decorated with formwork and cut in wood decoration (NMW Zb Arch, sign. 103, vol. II) (Ill. 8).

It cannot be ruled out that in those years the architect also completed a new neoclassical manor house in the estate of Ostrohlada (currently Astrahlada), in the former Minsk Governorate (currently Belarus, Gomel Oblast) (*Ś.p. Władysław Marconi*, 1915, p. 252; Łoza S., 1954, p. 192). The authorship of W. Marconi's design of the manor house in Ostrohlada is questioned by R. Aftanazy, who tends to attribute his architecture rather to Henryk Marconi (Aftanazy R. 1997, p. 283). The manor house was a rectangular building in plan with a two-storey central part. Its blind projections, on the first floor decorated with wide semicircular blends, were topped with tympanums, and from the front and garden preceded by covering the entrances columned arcades, carrying a balcony. Its four-axis side wings, straight from the front, and avant-corps in the extreme axes from the garden, had a modest décor consisting of a cordon cornice, semi-circle finials above the window and a triglyph and metope frieze. The interiors of the mansion, we do not know if designed by Marconi, were distinguished by a particularly luxurious finish. Most of the rooms were decorated with stucco décor and marble carved fireplaces. The ceiling in the main hall was decorated *with stars against the sky*, and the floors in many rooms *had beautiful landscapes, made of various species of wood* (Urbański A., 1928, p. 109).

We suppose that in the same period, W. Marconi could also have carried out the project of tidying up, limited by old fortifications and a small river, a twenty-hectare manor park in the Orzechowno estate belonging to Count Stanisław Zabiello (ob. Arechau-na) in the former Vilnius Governorate (present-day Belarus, Vitebsk Region) (Aftanazy R., 1991, p. 267).

4.2. Resumption of project activity in Warsaw

Marconi's professional return to the Warsaw architectural market and the strengthening of his position among local builders were undoubtedly related to his winning the second prize in 1887 in the already mentioned prestigious competition for the church of St Florian in Warsaw's Praga district (Ill. 2). An expression of this was the invitation in 1887, together with architects: J.P. Dziekoński, J. Huss, J. Hinz, W. Lanci and A. Nieniewski, to participate in a closed competition for the design of a pulpit for the church of All Saints in Warsaw. And although from among eight submitted works the project of J.P. Dziekoński and A. Nieniewski was selected, all competition projects, including Marconi's work, were honoured with a publication in 'Przegląd Techniczny' (Z.K., 1888b, p. 19; *Projekty konkursowe ambony...*, 1888, p. 9 and tabl. XIV, XV, XVI). It is also necessary to mention the commission of two altars for the side aisles of the church of St. Charles Borromeo at Chłodna Street in Warsaw, restored in 1886–1887 (Kislański Z., 1888, p. 269; Majdowski, 1994, pp. 19–20; Zieliński J., 1996, p. 48).

At the same time, Marconi as a builder resumed cooperation with the Warsaw Evangelical-Reformed Church. In 1887, at the request of his College, in the renovated building of the former Calvinist church, located at the back of the property No. 666 at 20 Leszno Street (present-day Al. Solidarności 76b), he designed the orphanage and the meeting room of the Board of the College (Kislański Z., 1888, p. 269).

At the end of the 80s of the nineteenth century, W. Marconi also established professional contact with the Warsaw Jewish Commune Board, on whose order in 1887 he prepared plans for the building of its seat at Grzybowska Street in Warsaw. It should be emphasized that this building, probably completed in the years 1888–1899, was in the career of W. Marconi the first large public utility building, which fully independently he designed and implemented in Warsaw (Ill. 9).

The two-storey building of the Jewish Commune Board, which does not exist today, occupied then still free from buildings the entire width of the front of the vast property No. 1027 at 26/28 Grzybowska Street in Warsaw. In its basement, the architect placed technical and storage rooms. On the ground floor located

offices, a cash register with a treasury, an archive and a rabbinate, while on the first floor a spacious municipal meeting room and several rooms and premises of officials (*Budowa domu...*, 1887, p. 83). Designed in the style of the Italian Renaissance, the thirteen-axis facade of the building was marked by him with three prominent projections with triangular pediments. The middle, highest, three-axis avant-corps with an aedicula, located on the axis, with the main entrance, and on the first floor a four-column portico topped with a tympanum with a Serliana-shaped window integrated into it. The lower, side projections were decorated with a more modest décor — corner rustic elements and decorative window frames, which, like in the main body, were closed semicircularly in the zone of the rusticated ground floor, and on the first floor rectangular (APW Zb. Alb, sign. 29).

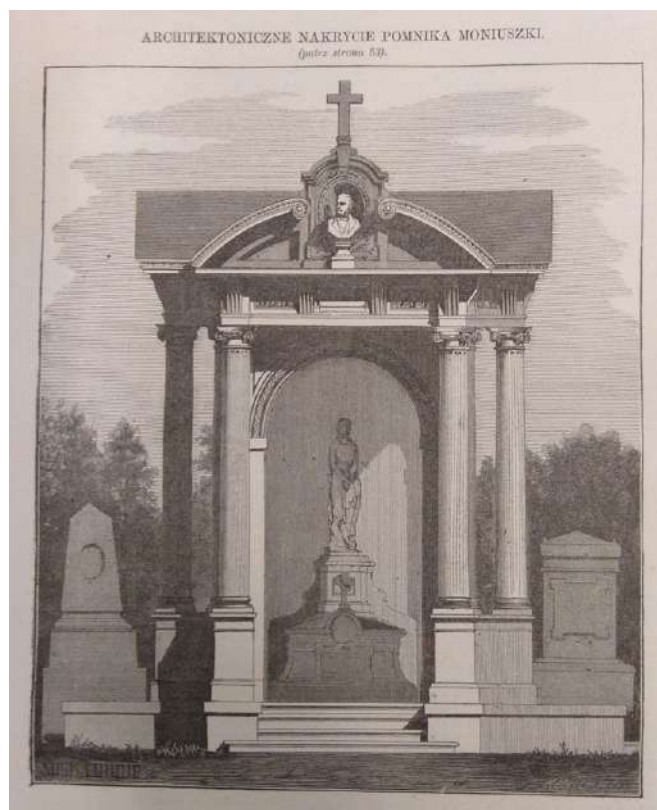
The dignified architecture of the building proposed by Marconi, which in an original way combined brick wall planes with a carefully developed Renaissance-Revival detail, was noticed and appreciated already at the design stage. And this, it seems, not only by the jury of the artistic competition of the Zachęta Society, which in 1888, as already mentioned, awarded the first prize to Marconi's project (Z.K., 1888a, p. 19; *Konkurs artystyczny*, 1888, pp. 12–13; Wiercińska J., 1968, p. 173), but also by the artistically trained Warsaw audience visiting the Zachęta exhibition salons, who certainly remembered his success from the previous year in the competition for the design of the church. St. Florian in Warsaw's Praga district.

5. CONCLUSIONS

The presented attempt to reconstruct the initial stage of Władysław Marconi's professional activity (based to a large extent on heterogeneous and incomplete archival materials, however thanks to which it was possible to determine, among others previously unknown design activities of Marconi in Warsaw's Krakowski Hotel and in Polesie, Porzecze, Piaseczna and Kosovo) proves that despite the fact that he belonged to a family for two generations strongly embedded in the Warsaw architectural and artistic community, his path to gaining his own clientele and professional independence was long and quite difficult. He started by participating in architectural competitions. In the years 1877–1888, in five of them he won the first prize, in two he received the second. However, apart from one, he did not manage to implement any of the competition projects. He probably obtained the first, small individual design orders only around 1880. Significant for the development of his professional skills and career in Warsaw was undoubtedly his project participation in 1893 in the reconstruction

of the so-called Old Post Office on Krakowskie Przedmieście, and especially the project of reconstruction of the Warsaw Rozmaitości Theatre, in both cases managed by experienced builders, A. Woyde and W. Rittendorf. Investments closely watched by the Warsaw press and residents of the city. Nevertheless, for reasons unknown to us, from about 1884 to 1887, W. Marconi almost exclusively worked in the provinces, mainly outside the borders of the Kingdom of Po-

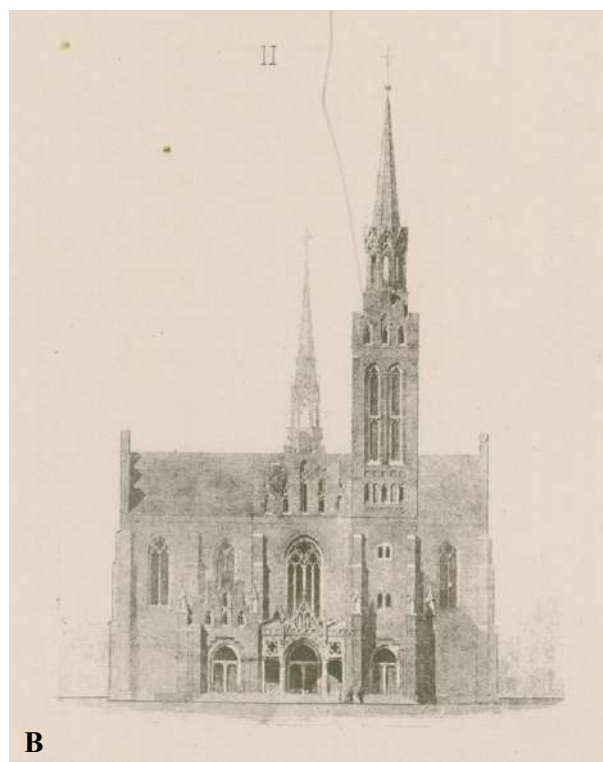
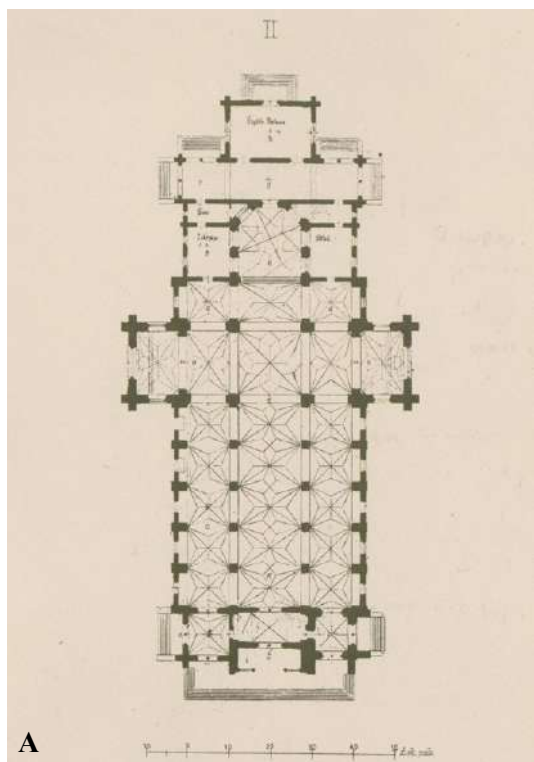
land, in Polesie. He managed to return to the Warsaw architectural market only around 1887. It seems that mainly thanks to his widely noticed successes in two important architectural competitions, which, as time has shown, were to become the beginning of the next stage of Władysław Marconi's professional career — the nearly decade-long stage of strengthening his professional position, both in Warsaw and in the province of the Kingdom of Poland.

III.1. Competition design of covering the monument of Stanisław Moniuszko, W. Marconi, 1877, *Inżynieria i budownictwo cywilne, przemysłowe i rolnicze* 1879, vol. I, No. 7,

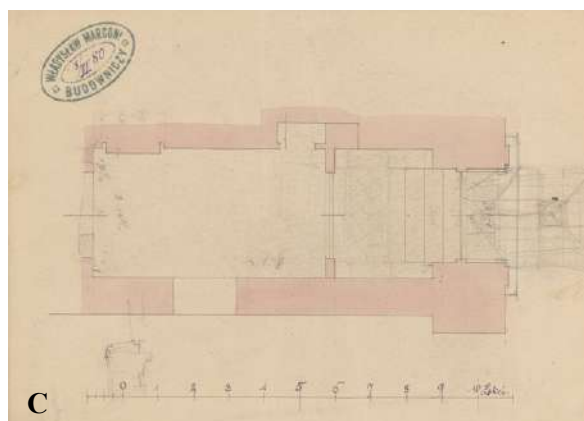
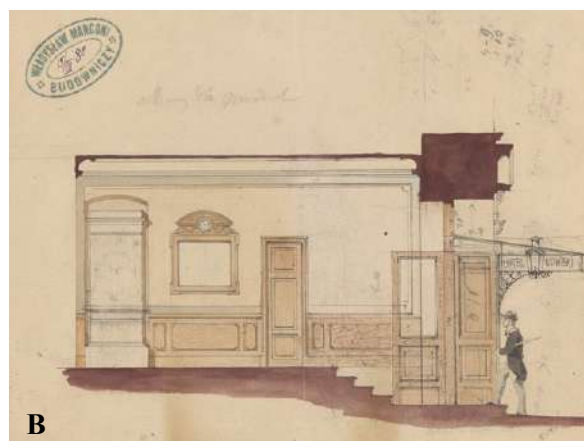
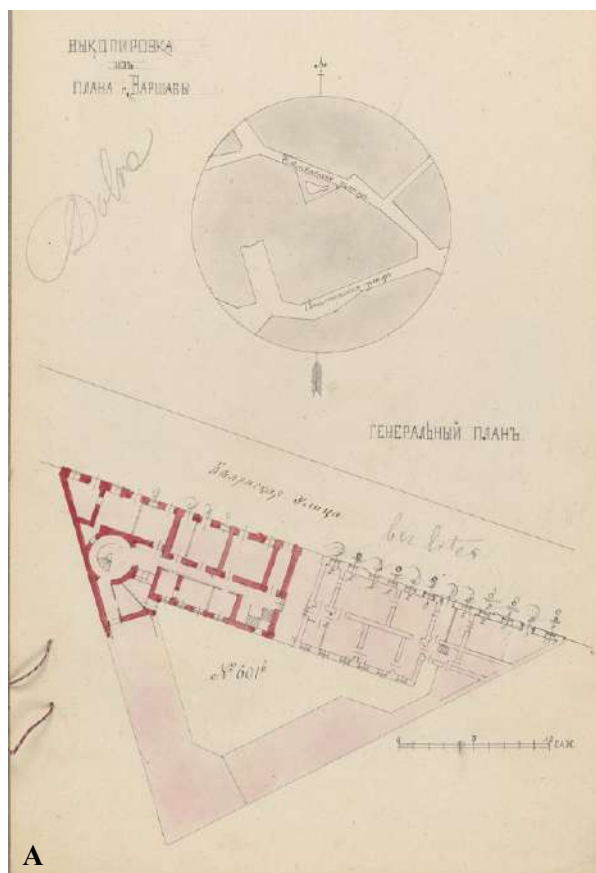
II. 1. Konkursowy projekt przekrycia pomnika Stanisława Moniuszki, W. Marconi, 1877.

Źródło: *Inżynieria i budownictwo cywilne, przemysłowe i rolnicze* (1879), t. I, nr 7.

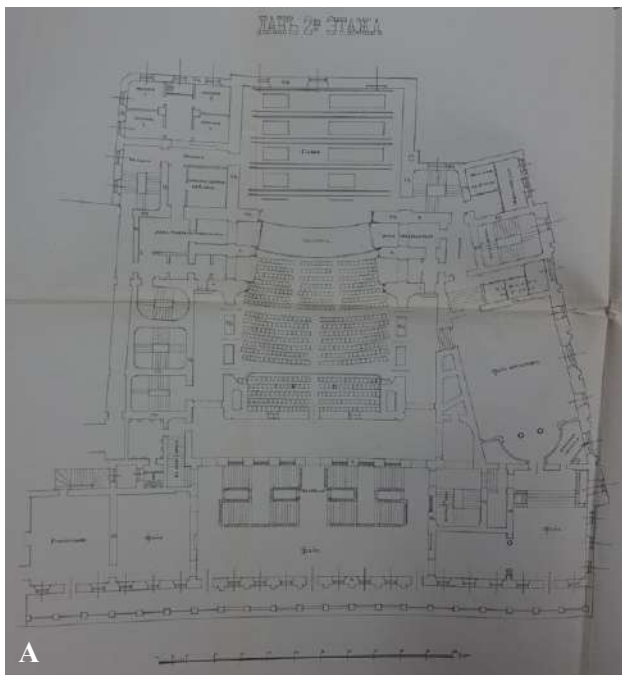
III. 2. Competition design of the church of St. Florian for the parish of Praga in Warsaw. A – plan; B – facade, W. Marconi, 1887. Source: *Przegląd Techniczny* 1887, No. 5, tabl. XII.

II. 2. Konkursowy projekt kościoła pw. św. Floriana dla parafii praskiej w Warszawie: A — plan, B — fasada, W. Marconi, 1887. Źródło: *Przegląd Techniczny* (1887), nr 5, tabl. XII.

Ill. 3. Warsaw, Krakowski Hotel at Bielańska Street, entrance and hall design. A – orientation plan and ground floor diagram; B – cross-section with a view of the northern wall; C – hall plan; D – fragment of the facade with the entrance portal. W. Marconi, 1880. Photo: F. Plewiński, NMW Zb. Photo and Icon.: A – sign. 917/3; B – ref. 918/3; C – ref. 918/5; D – 918/4.

Il. 3. Warszawa, Hotel Krakowski przy ul. Bielańskiej, projekt wejścia i hallu: A — plan orientacyjny i schemat przyziemia, B — przekrój z widokiem na ścianę północną, C — plan hallu, D — fragment fasady z portalem wejściowym, W. Marconi, 1880. Źródło: Fot. F. Plewiński, MNW Zb. Fot i Ikon.: A — sygn. 917/3, B — sygn. 918/3, C — sygn. 918/5, D — sygn. 918/4.

Ill. 4. Warsaw, Teatr Rozmaitości after reconstruction in 1883–1884 according to the design of W. Marconi and W. Rittendorf, 1883. A - plan of the second floor of the theatre, as of ca. 1900; B – interior of the theatre hall, as of ca. 1884. A – APW Kol. Pl. Arch., sign. 109; B – Tygodnik Ilustrowany 1884, no. 56.

Il. 4. Warszawa, Teatr Rozmaitości po odbudowie w latach 1883–1884 według projektu W. Marconiego i W. Rittendorfa, 1883: A — plan drugiego piętra teatru, stan około 1900 roku, B — wnętrze sali teatralnej, stan około 1884 r. Źródło: A — APW Kol. Pl. Arch., sygn. 109, B — *Tygodnik Ilustrowany* (1884), nr 56.

Ill. 5. The front building of the so-called Old Post Office at Krakowskie Przedmieście in Warsaw after reconstruction according to the design of W. Marconi and A. Woyde, as of ca. 1897 IS PAN, sign. B0000004792 (excerpt)

Il. 5. Budynek frontowy tak zwanej Starej Poczty przy Krakowskim Przedmieściu w Warszawie po przebudowie według projektu W. Marconiego i A. Woyde, stan około 1897 roku. Źródło: IS PAN, sygn. B0000004792 (fragm.)

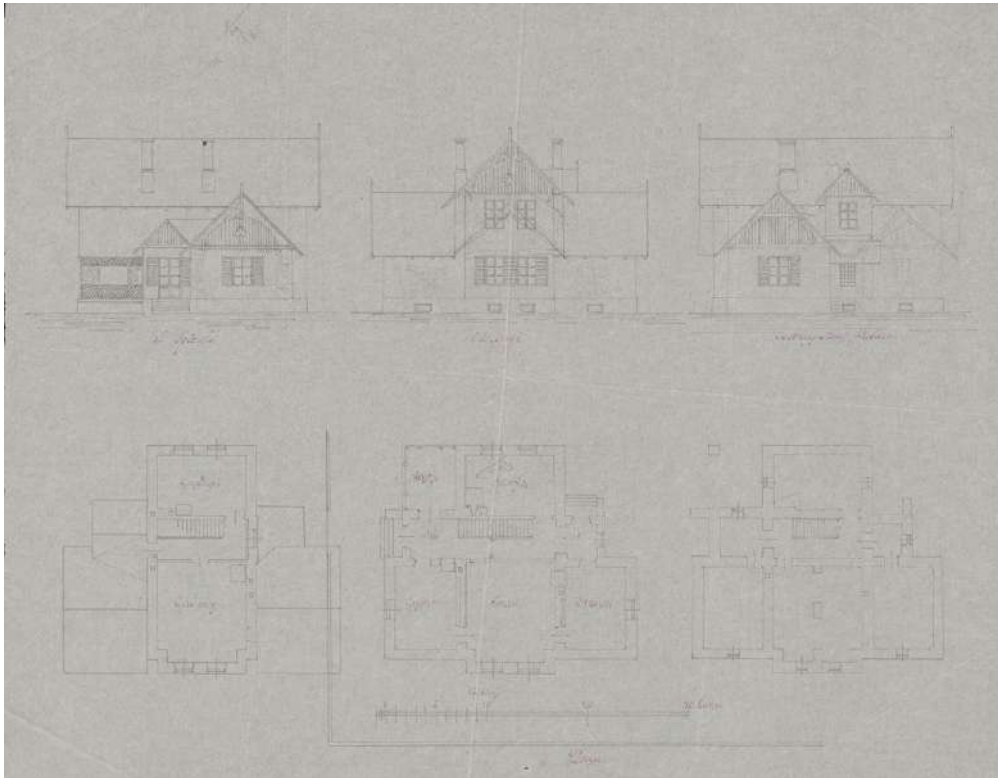
Ill. 6. Design sketch of interior design and construction details of the new orangery in the Pusłowski Palace in Merezowszczyzna, W. Marconi ca. 1885. MNW Arch., sign.103, vol. II.

Il. 6. Szkic projektowy aranżacji wnętrza i detali budowlanych nowej oranżerii w pałacu Pusłowskich w Merezowszczyźnie, W. Marconi, około 1885 roku. Źródło: MNW Arch., sygn. 103, t. II.

Ill. 7. Design sketches of the reconstruction of the Broel-Plater manor house in Piaseczna, front elevation and details, drawing W Marconi, ca. 1885. MNW Arch., sign.103, vol. II.

Il. 7. Szkice projektowe przebudowy dworu Broel-Platerów w Piasecznej, elewacja frontowa i detale, rys. W Marconi, około 1885 roku. Źródło: MNW Arch., sygn. 103, t. II.

Ill. 8. Design sketches of the building of the new rectory in Kosovo, elevations: from the church, from the street, from the side of the old rectory and plans of the first floor, ground floor and cellars, drawing by W. Marconi, ca. 1885. MNW Arch., sign.103, vol. II.

Il.8. Szkice projektowe budynku nowej plebanii w Kosowie, elewacje: od kościoła, od ulicy i od strony starej plebanii oraz plany piętra, przyziemia i piwnic, rys. W. Marconi, około 1885 roku. Źródło: MNW Arch., sygn. 103, t. II.

Ill. 9. The front facade of the building of the Jewish Commune Board at Grzybowska Street in Warsaw, as of ca. 1940. W. Marconi, 1887. APW Zb. Alb., sign. 29.

Il. 9. Elewacja frontowa gmachu Zarządu Gminy Starozakonnych przy ul. Grzybowskiej w Warszawie, stan około 1940 roku, W. Marconi, 1887. Źródło: APW Zb. Alb., sygn. 29.

1. WPROWADZENIE

1.1. Cel pracy

Dokonania projektowe Władysława Marconiego, jako jednego z czołowych przedstawicieli dojrzałej, a zwłaszcza późnej fazy historyzmu w architekturze polskiej, choć na ogół powszechnie znane, to jednak głównie w kontekście dzieł zrealizowanych przez niego około 1900 roku, czyli w szczytowym okresie jego kariery zawodowej.

O tym jak bardzo obraz twórczości W. Marconiego jako projektanta jest niepełny, a wiedza — zwłaszcza o jego wcześniejszym dorobku — rozproszona, z czego autorka niniejszego artykułu zdała sobie sprawę opracowując kilka lat temu jego dokonania na polu projektowania konserwatorskiego i ochrony zabytków (Rozbicka, 2019, s. 7–76). To właśnie konstatacja tych faktów skłoniła autorkę do podjęcia próby prześledzenia działalności projektowej W. Marconiego, w szczególności na przestrzeni blisko dwudziestu lat poprzedzających osiągnięcie przez niego, około 1898 roku, statusu jednego z najwybitniejszych warszawskich architektów przełomu XIX i XX wieku.

1.2. Metody

Osiągnięcie wyznaczonego celu badawczego wymagało oparcia się o materiały źródłowe. W toku badań, poza publikacjami z epoki w czasopismach fachowych i warszawskiej prasie, najbardziej pomocne okazały się archiwalia przechowywane w kilku kolekcjach Muzeum Narodowego w Warszawie, które — choć wycinkowe i rzadko obejmujące finalne projekty — zawierają jednak liczne rysunki robocze i szkice, notatki inwentaryzacyjne, kosztorysy i rachunki, a także korespondencję W. Marconiego z klientami, nierzadko stanowiącą nieocenione źródło informacji.

1.3. Zakres

W niniejszym artykule zaprezentowano wyniki badań dotyczących tylko architektonicznego *oeuvre* W. Marconiego z lat 1868–1888, a więc czasu jego studiów w St. Petersburgu (1868–1876), a przede wszystkim okresu, kiedy po powrocie do Warszawy z tytułem architekta III klasy W. Marconi, poprzez udział w konkursach architektonicznych, współpracę z doświadczonymi budowniczymi, a w końcu — realizację pierwszych indywidualnych zleceń, próbował pozyskać własną klientelę, a w perspektywie status wolno praktykującego architekta. Okres ten zamykają dwa spektakularne sukcesy konkursowe — z 1887 roku w zakresie budowli sakralnych oraz z 1888 roku w zakresie budynków użyteczności publicznej — stanowiące punkt zwrotny w jego karierze.

1.4. Przegląd literatury

Najobszerniejszymi w ujęciu ogólnym współczesnymi opracowaniami badanego etapu działalności projektowej W. Marconiego są — jak dotąd — krótkie teksty w słownikach biograficznych S. Łoży (1954, s. 191–192; 1958, s. 193–195) oraz T. S. Jaroszewskiego i A. Rottermunda (1974, s. 605–606). Przy czym trzeba zaznaczyć, że fragmentarycznie twórczość W. Marconiego, zwłaszcza z okresu około 1900 roku, jest uwzględniana w zasadzie we wszystkich zarówno syntetycznych, jak i szczegółowych opracowaniach dotyczących architektury polskiej przełomu XIX i XX wieku.

2. EDUKACJA I STUDIA³

Władysław Marconi urodził się 29 lutego 1848 roku w Warszawie. Był najmłodszym z siedmiorga dzieci, liczącego w chwili jego narodzin 56 lat, wybitnego architekta Henryka Marconiego (1792–1863) i jego wówczas 41-letniej małżonki — Małgorzaty Heiton (1807–1884), z urodzenia Szkotki wyznania angikańskiego. W. Marconi został ochrzczony 8 maja 1848 roku, zgodnie z wyznaniem matki, w warszawskiej parafii ewangelicko-reformowanej (Jaroszewski, Rottermund, 1974, s. 605).

Edukację szkolną W. Marconi rozpoczął jesienią 1862 roku wstępując od razu do czwartej klasy męskiego II Rządowego Gimnazjum Filologicznego w Warszawie, które terminowo ukończył z początkiem lipca 1866 roku.

Zważywszy na architektoniczno-artystyczne tradycje rodzinne dość oczywistym wydaje się dokonany przez Władysława wybór, zarówno kierunku studiów, jak i uczelni. Cesarska Akademia Sztuk Pięknych w Sankt Petersburgu, poza jej doskonałą opinią i artystycznym charakterem, miała bowiem także ten walor, że jej absolwenci niejako automatycznie uzyskiwali pełne uprawnienia do działalności architektoniczno-budowlanej, zarówno na terenie Rosji, jak i Królestwa Polskiego (Omilanowska, 2007, s. 96).

Na studia w Sankt Petersburgu Władysław wyjechał z Warszawy najpewniej wiosną 1868 roku, jako 20-letni młodzieniec. Początkowo, w okresie od kwietnia do października, studiował w petersburskiej ASP jako wolny słuchacz. Regularne, ośmioletnie studia, jako student I kursu rozpoczął dopiero po pomyślnym zdaniu w sierpniu 1868 roku egzaminów wstępnych.

³ Wszystkie informacje zawarte w tym rozdziale oparte są na dokumentach zawartych w teczce osobowej Władysława Marconiego przechowywanej w Rosyjskim Państwowym Archiwum Historycznym w Sankt Petersburgu (RGIA), f. 789, op. 14, d. 24 – „M”. Zostały mi one udostępnione przez prof. Małgorzatę Omilanowską-Kiljańczyk, za co w tym miejscu chciałam jej bardzo serdecznie podziękować.

Dokumenty zawarte w aktach osobowych studentów Akademii, przechowywanych w Rosyjskim Państwowym Archiwum Historycznym (Rossijskij Gosudarstwiennyj Istoriceskij Archiw — RGIA) w Sankt Petersburgu wskazują, że W. Marconi dokładał wszelkich starań, by studia ukończyć jak najszybciej. Świadczą o tym jego podania do władz uczelni z lat 1870–1872, w których prosił o prawo słuchania wykładów i zdawania egzaminów z wyższych niż jego kursów. Ostatecznie wszystkie zajęcia z przedmiotów teoretycznych udało mu się zaliczyć do 1873 roku. Równoległe w roku 1872 w dorocznym konkursie uzyskał mały srebrny medal za projekt *Vaxhallu przy źródłach mineralnych*, a już w następnym roku — duży srebrny medal za projekt *Dworca kolejowego w niedużym mieście niedaleko stolicy* i kolejny w 1874 roku za *akwarelowy rysunek z natury*. Na podstawie zaliczenia przedmiotów teoretycznych i zdobytych trzech medali w marcu 1875 roku Marconi wystąpił do władz uczelni o wystawienie mu zaświadczenia o prawie do prowadzenia budów, a w grudniu tego roku o wydanie dyplomu artysty/architekta klasowego III stopnia. Jednak chyba wciąż marzyło mu się ukończenie Akademii ze złotym medalem i związane z tym trzyletnie stypendium na dalsze samodzielne studia za granicą, bowiem jednocześnie wystąpił do władz uczelni o zgodę na wzięcie udziału w konkursie na złoty medal w 1876 roku. Ostatecznie chyba jednak zdecydował się poprzestać na dyplomie artysty/architekta III stopnia, który uzyskał na podstawie decyzji Rady Akademii z dnia 17 stycznia 1876 roku, a do rąk własnych otrzymał przypuszczalnie w lutym 1877 roku, kiedy przebywał już w Warszawie.

3. PIERWSZE DOKONANIA ZAWODOWE

Na podstawie dokumentów zachowanych w RGIA możemy wnioskować, że już około marca 1875 roku Władysław na dobre powrócił do Warszawy, by tu rozpocząć praktykę zawodową u boku swego starszego brata Leandro (1834–1919) (Łoza, 1958, s. 193), który według własnego projektu od 1875 roku realizował w Warszawie synagogę na Tłomackim (*Synagoga w Warszawie*, 1902, s. 15). Poza uzyskaniem w roku 1876 uprawnień architekta III klasy, to właśnie zakończenie w 1877 roku praktyki przy jej budowie wydaje się znaczyć początek kariery architektoniczno-budowlanej W. Marconiego, która od tego czasu, choć niespiesznie, jednak stale i konsekwentnie zaczęła się rozwijać.

3.1. Udział w konkursach architektonicznych

Liczący 29 lat Władysław Marconi, podobnie jak większość początkujących architektów dążących do

pozyskania klienteli, a w perspektywie statusu wolno praktykującego projektanta, działalność zawodową rozpoczął od udziału w konkursach architektonicznych. W drugiej połowie lat 70. XIX wieku głównie w tych organizowanych przez Towarzystwo Zachęty Sztuk Pięknych w Królestwie Polskim, a od roku 1880, równoległe z realizacją pierwszych zleceń, również w innych konkursach ogłaszanych w tych latach w Warszawie.

Pierwszy konkurs architektoniczny, w jakim W. Marconi wziął udział, to ogłoszony przez Towarzystwo Zachęty w roku 1877 konkurs na *Projekt artystyczno-architektonicznego zabezpieczenia od wpływów atmosferycznych w rodzaju kaplicy grobowej dla pomnika Stanisława Moniuszki*. Zgodnie z jego warunkami budowla ta, przeznaczona do realizacji na cmentarzu, miała być zaprojektowana z trwałego materiału jako otwarta od frontu i po bokach, z uwzględnieniem możliwości oszkleńnięcia jej na zimę. Jej oblicze stylowe, choć mogło być dowolne, miało jednak harmonizować z marmurowym pomnikiem wykonanym przez Cypriana Godebskiego (1835–1909) w formie postaci muzy umieszczonej na dekoracyjnym piedestale w stylu francuskiego *Renaissance* (*Sztuki piękne*, 1877, s. 483). Projektowy debiut Marconiego zakończył się sukcesem, uzyskał bowiem pierwszą nagrodę (*Sprawozdanie Komitetu Towarzystwa Zachęty (...) za rok 1877*, 1878, s. 11), a front zaprojektowanego przez niego przekrycia pomnika w formie renesansowej gloriety w roku 1879 został opublikowany na łamach czasopisma „Inżynieria i budownictwo cywilne, przemysłowe i rolnicze” (*Architektoniczne nakrycie pomnika Moniuszki*, 1879, s. 52–53). (il. 1)

W. Marconi, być może zachęcony tym sukcesem, przystąpił również do ogłoszonego przez Towarzystwo Zachęty w 1878 roku konkursu na projekt *Kościola na 1000 osób w osadzie Żyrardowie*. I tym razem zdobył pierwszą nagrodę (*Sprawozdanie Komitetu Towarzystwa Zachęty (...) za rok 1878*, 1879, s. 10). Niestety, jak dotąd nie udało się odnaleźć żadnych materiałów źródłowych, które umożliwiłyby poznanie zaproponowanej przez Marconiego formy architektonicznej żyrardowskiej świątyni. Wiedząc jednak, że koniec lat 70. XIX wieku to w polskiej architekturze sakralnej czas przejściowy, z jednej strony zaznaczony już powrotem do form średniowiecznych, z drugiej jednak na ogół pozbawiony jeszcze odniesień do ich rodzimych redakcji, możemy domniemywać, że podobnie jak kościoły zaprojektowane w tym czasie przez Józefa Piusa Dziekońskiego (1844–1927), również kościół w Żyrardowie autorstwa W. Marconiego, w *proporcjach i konstrukcji* był zapewne gotycki, a w detalu neoromański (Majdowski, 1987, s. 174–177).

Kolejny konkurs architektoniczny, w którym W. Marconi wziął udział, tym razem wspólnie z J. P. Dziekońskim i Zygmuntem Twardowskim (1845–1909), to konkurs na projekt domu/pałacu przy placu Zielonym (ob. pl. J. H. Dąbrowskiego) w Warszawie, ogłoszony we wrześniu 1880 roku przez Karola Jana Szlenkiera — zamożnego warszawskiego przemysłowca z branży garbarskiej. Konkurs świetnie przygotowany, poprzedzony litografowaną publikacją szczegółowych wytycznych projektowych (Jaroszewski 1975, s. 19), które poza programem funkcjonalnym i wskazówkami praktycznymi zawierały również sugestie odnośnie architektury budowli, która zgodnie z życzeniem inwestora miała być *wzniesiona w stylu poważnym, o szlachetnych proporcjach architektonicznych, bez przeładowania ozdobami* (*Program i warunki Konkursu* (...), 1880, s. 233).

Karol J. Szlenkier do udziału w sędzi konkursowym zaprosił czterech znaczących warszawskich budowniczych. Byli to: J. Ankiewicz, E. Cichocki, A. Sokolnicki i F. Zygałlewicz (*Konkurs na dom prywatny* (...), 1880, s. 3). Jednocześnie jednak, bez względu na ich werdykt, zastrzegł sobie prawo *powierzenia budowy autorowi projektu lub też innemu budowniczemu, według swego uznania* (*Program i warunki Konkursu* (...), 1880, s. 233).

Zgodnie z decyzją jury pierwszą nagrodę otrzymała praca autorstwa W. Marconiego, J. P. Dziekońskiego i Z. Twardowskiego. Dalsze nagrody uzyskali: drugą — Adam Oczkowski (1845–1923) a trzecią — Witold Lanci (1829–1892). Jednak, choć werdykt jury *w kołach naszych architektów sprawił dobre wrażenie* (*Dowiadujemy się...*, 1880, s. 4), to — jak donosił „Wiek” — wśród profesjonalistów słyszało się opinie *bardzo pochlebnie wyrażające się przede wszystkim o projekcie W. Lanciego* (*Konkurs dom prywatny...*, 1880, s. 3), który ostatecznie został przez Szlenkiera wybrany do realizacji. Odnośnie do podstaw jego decyzji trudno się wypowiadać, bowiem praca autorstwa Marconiego, Dziekońskiego i Twardowskiego nigdy nie została upubliczniona.

W. Marconi w latach 80. XIX wieku, niewykluczone, że w związku z założeniem rodziny (26 sierpnia 1880 ożenił się Kazimierą Eleonorą z Kolbergów (1859–1934)), a także zaangażowaniem się w 1880 roku m.in. w prace finalizujące budowę nowego warszawskiego kościoła ewangelicko-reformowanego (*Opis położenia w r. 1866 kamienia węgielnego...*, 1881, s. 11) i realizację pierwszych projektowych zleceń, w konkursach architektonicznych zaczął startować coraz rzadziej. Być może jednak wrażenie to wynika z faktu nieupubliczniania przez jury konkursów nazwisk autorów prac nienagrodzonych. Dlatego też nie można wykluczyć uczestnictwa Marconiego, tyle że bez powodzenia, m.in. w ogłoszonych w pierwszej połowie

lat 80. XIX wieku tak prestiżowych konkursach, jak np. ten ogłoszony w 1883 roku na projekt kaplicy grobowej dla Karola Scheiblera (*Konkurs na projekt budowy kaplicy grobowej...*, 1883, s. 144), na który w drugiej jego edycji wpłynęło jedenaście projektów (*Warunki powtórnego konkursu na projekt budowy kaplicy grobowej...*, 1883, s. 143; *Protokół sądu konkursowego*, 1884, s. 83–84; *Na wystawę Towarzystwa...*, 1883, s. 2), czy też wzbudzający szczególne zainteresowanie nie tylko warszawskich krytyków, ale też szerokiej opinii publicznej, ogłoszony w 1883 roku przez Magistrat m. Warszawy *Konkurs na powiększenie kościoła Ś-go Aleksandra w Warszawie*, na który wpłynęło aż 17 prac (Kiślański, 1882, s. 33–35; Kiślański, 1883, s. 118–119).

Pewnym jest natomiast, że W. Marconi w roku 1884 wziął udział w konkursie na projekt Teatru w Ciechoćniku, zorganizowanym przez Towarzystwo Zachęty wspólnie z Zarządem Zakładu Wód Mineralnych. Tym razem zdobył drugą nagrodę, pierwszą otrzymał projekt Karola Kozłowskiego (1847–1902) (*Sprawozdanie Komitetu Towarzystwa Zachęty* (...) za rok 1884, 1885, s. 4). Drugą nagrodę W. Marconi otrzymał też w konkursie *dla artystów krajowych* ogłoszonym w listopadzie 1886 roku przez Komitet budowy kościoła dla parafii praskiej miasta Warszawy (*Konkurs na sporządzenie szkicu...*, 1886, s. 263–264; *Sprawozdanie Komisji konkursowej* ..., 1887, s. 95). Był to konkurs szczególnie ważny dla rozwoju polskiej architektury sakralnej na przełomie XIX i XX wieku, choćby dlatego, że w jego warunkach po raz pierwszy znalazło się znamienne zastrzeżenie, że *styl budowy (praskiej świątyni) ma być ostrołuczny ceglany, w odcieniu tak zwanym wiślano-bałtyckim* (*Konkurs na sporządzenie szkicu...*, 1886, s. 263). Było to bez wątpienia rezultatem nie tylko wspomnianego już zwrotu w końcu lat 70. XIX wieku polskiej architektury sakralnej ku wzorom średniowiecznym, ale przede wszystkim toczącej się w latach 80. XIX wieku, zarówno w Galicji, jak i w Królestwie Polskim dyskusji na temat konieczności poszukiwania stosownych wzorów również w *charakterystycznych zabytkach polskiego, czyli tzw. wiślano-bałtyckiego ostrołuku* (Matuszewski, 1881, s. 393). W dyskusji tej od około 1881 roku brali też udział, poza krakowskimi — jak Władysław Łuszczkiewicz, także najznamienitsi warszawscy krytycy architektury — jak Karol Matuszewski, Zygmunt Kiślański i Franciszek Martynowski (Nowicki, 2018, s. 44–51). Martynowski omawiając na łamach „Kuriera Warszawskiego” ogłoszone przez Komitet budowy praskiego kościoła warunki konkursowe, z nieukrywaną satysfakcją odnotował, że w nich *po raz to pierwszy od długich wieków podniesione zostały publicznie i zbiorowo do godności obywatelstwa te zapomniane pomniki architektury*,

które żywo współdziałały w epoce ostatnich Piastów (Martynowski, 1886, s. 1–2).

Komitet budowy kościoła na Pradze, zdając sobie sprawę z wagi planowanej inwestycji, zaprosił do sądu konkursowego aż czternastu warszawskich architektów/budowniczych. Do tego grona należeli: M. Berent, E. Cichocki, A. Goebel, J. Huss, Z. Kiślański, W. Lanci, K. Loewe, L. Marconi, B. Muklanowicz, W. Rakiewicz, A. Schimmelpfennig, P. Woycicki, F.W. Zygodlewicz i B. Żochowski. Po przeanalizowaniu dwudziestu pięciu nadesłanych projektów do dalszego etapu konkursu zarekomendowali sześć prac. Wśród nich znalazł się projekt W. Marconiego, który — w opinii jury — spośród pozostałych w szczególności wyróżniał się *jedną wieżą na froncie, nie w środku, lecz z boku pomieszczoną*, a przy tym był opracowany *z poczuciem artystycznym i przy użyciu ładnych motywów ostrołuku, wiślano-bałtyckiego od-cienia*. Plan kościoła, mimo drobnych niedoskonałości funkcjonalnych, jury także oceniło jako dobry. Drobne zastrzeżenia sędziów dotyczyły tylko zbyt małej wysokości naw bocznych bazyliki i kryjących je dachów oraz monotonii wieńczących je *zazęb-iających się szczytów*. Więcej kontrowersji wzbudził tylko główny portyk wejściowy, zdaniem jury *wcale się nie wiążący z całością budowli*. Jury, mimo tych zastrzeżeń, uznało jednak, że *projekt ten stanowczo do udatnych zaliczony być winien* (*Sprawozdanie Komisji Konkursowej...*, 1887, s. 93–94). (il. 2)

Dodajmy, że projekt Marconiego równie dobre wrażenie zrobił też na F. Martynowskim, który omawiając prace konkursowe wystawione w sali warszawskiego Magistratu na przełomie marca i kwietnia 1887 roku, spośród wszystkich właśnie jego pracę uznał za najoryginalniejszą. Chociaż i on zwrócił uwagę, że *zdobiący ją portyk kamienny jest zakontrastowy* (Martynowski, 1887a, s. 2).

Ostateczne głosowania nad rozdziałem nagród, tym razem już z udziałem wszystkich członków jury, a także zaproszonych duchownych, przedsiębiorców, działaczy społecznych i inżynierów odbyły się w kwietniu 1887 roku. Do grona przedstawicieli Komitetu budowy należeli m.in.: arcybiskup metropolita warszawski ks. W. Popiel, biskup pomocniczy warszawski ks. K. Ruszkiewicz, ks. kanonik I. Durewicz, Prezes Komitetu Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego L. Górski, budowniczy W. Kozłowski oraz inżynierowie L. Gnoiński i A. Grotowski. W praktyce rozdzielenie nagród okazało się jednak zadaniem niełatwym — o przyznaniu I nagrody J. P. Dziekońskiemu zdecydowano już w pierwszym głosowaniu, natomiast, aby wyłonić dwóch pozostałych laureatów, głosowanie trzeba było powtarzać. Zatem dopiero w wyniku kolejnych głosowań II nagrodę (z przewagą dwóch głosów) przyznano projektowi W. Mar-

coniego, a nagrodę III pracy Ignacego Jórskiego (1852–1905) (*Sprawozdanie Komisji Konkursowej...*, 1887, s. 95).

Dodajmy, że od 1887 roku W. Marconi okazjonalnie brał też udział w organizowanych corocznie przez Towarzystwo Zachęty konkursach artystycznych. W rozpatrywanym w niniejszym artykule okresie, w roku 1887 na wystawę konkursową zgłosił sporządzony na zlecenie Zarządu Gminy Starozakonnych w Warszawie, projekt jego siedziby przy ulicy Grzybowskiej 28, który jury uznało za *piękny* i odznaczyło pierwszą nagrodą (Z.K., 1888a, s. 19; *Konkurs artystyczny*, 1888, s. 12–13; Wiercińska, 1968, s. 173).

Reasumując osiągnięcia konkursowe W. Marconiego z lat 1877–1887 trzeba przyznać, że — jak na debiutanta — były one niemałe. Chociaż — co warto zauważyć — poza projektem gmachu Zarządu Warszawskiej Gminy Starozakonnych, żadnego z wymienionych wyżej projektów konkursowych nie udało mu się zrealizować (Rozbicka, 2019, s. 11–12).

3.2. Pierwsze zlecenia i realizacje

Na podstawie zachowanych materiałów źródłowych z dużym prawdopodobieństwem można przyjąć, że W. Marconi pierwsze indywidualne, początkowo niewielkie, zlecenia projektowe otrzymał w 1880 roku od Julii Ekielt — właścicielki Hotelu Krakowskiego wybudowanego w latach 30. XIX wieku na trójkątnej działce *vis-à-vis* gmachu dawnej Mennicy na parceli numer 601b przy ulicy Bielańskiej 7 w Warszawie (*Pogawędka*, 1896, s. 314). (il. 3 A)

Z tego roku pochodzą dwa z trzech zachowanych w Zbiorach Muzeum Narodowego w Warszawie, sygnowane przez W. Marconiego, projekty przebudowy na cele handlowe przyziemia neoklasycystycznego, dwupiętrowego, 25-osioowego frontowego skrzydła hotelowego gmachu. Pierwszy z nich dotyczy utworzenia i szczegółów aranżacji głównego wejścia do hotelu (il. 3A, 3B, 3C), a drugi budowy drzwi wejściowych i przebudowy dwóch istniejących na parterze otworów drzwiowych na okienne (MNW, Zb. Fot. i Ikon., sygn. 917/3, 918/2, 918/3, 918/4, 918/5). Przy czym dodać należy, że rozpoczęta w 1880 roku współpraca Julii Ekielt z W. Marconim, jako projektantem i nadzorcą prowadzonych w hotelu prac modernizacyjnych, trwała aż do jej śmierci w 1894 roku. O czym świadczą m.in. zachowany projekt powiększenia witryn sklepowych z 1882 roku i szkice pomiarowe, które wykonał w 1888 roku celem opracowania inwentaryzacji całego budynku dla Warszawskiego Towarzystwa Kredytowego (MNW, Zb. Fot. i Ikon., sygn. 917-2). A poza tym liczne rachunki i kosztorysy wystawiane na jego nazwisko w latach 1884–1894 przez dostawców i podwykonawców różnego rodzaju robót specjalistycznych prowadzonych w hotelowych

lokalach handlowych⁴. Warto przy tym dodać, że Hotel Krakowski, w rezultacie prac remontowo-modernizacyjnych realizowanych etapowo w latach 1880–1894 według projektów i pod nadzorem W. Marconiego, stał się obiektem rentownym, skanalizowanym i *we wszystko* opatrzonym (*Pogawędka*, 1896, s. 313).

W czerwcu 1883 roku Władysław Rittendorf (1821–1898), który od 1854 roku sprawował funkcję budowniczego przy Zarządzie Teatrów Warszawskich (Kunkel, 1988–1989, s. 310; *Rittendorf Władysław-Karol*, 1897, s. 73), powierzył W. Marconiemu *narysowanie projektu do wykonania pod kierunkiem i wedle jego wskazówek* (Marconi, 1883, s. 3; *Odbudowa teatru*, 1883, s. 1–2), a także współnadzór nad odbudową zniszczonego przez pożar 11 czerwca 1883 roku warszawskiego Teatru Rozmaitości (*Pożar teatru Rozmaitości*, 1883, s. 1–2). Już w końcu tego miesiąca „Kurier Warszawski” doniósł, że budowniczy W. Marconi podjął się *wszystko skończyć* w przeciągu czterech miesięcy (*Odbudowa teatru Rozmaitości*, 1883a, s. 2). Na przeszkodzie dotrzymania tego terminu stanęły jednak problemy związane z uruchomieniem finansowania całego przedsięwzięcia (*Odbudowa teatru Rozmaitości*, 1883b, s. 3). Także ostatecznie Teatr Rozmaitości dla publiczności ponownie został otwarty dopiero 15 stycznia 1884 roku (X., 1883, s. 1–2).

Wykonany przez W. Marconiego pod kierunkiem W. Rittendorfa projekt odbudowy teatru zakładał, że przy zachowaniu *nienaruszonych murów*, a także *dawniejszych rozmiarów i planów* do jego wnętrza, *z korzyścią dla teatru, a z wygodą dla publiczności*, zostanie wprowadzonych szereg funkcjonalno-przestrzennych oraz technicznych udoskonaleń i innowacji (*Teatr Rozmaitości*, 1884b, s. 1). W pierwszym rzędzie nakierowanych na polepszenie warunków bezpieczeństwa, a więc kwestii w Królestwie Polskim żywo dyskutowanej w kontekście tragicznego pożaru, jaki w 1881 roku niemal doszczętnie strawił wiedeński Ringtheater (Szyller, 1883, s. 93–95). W tym celu Marconi, wykorzystując powierzchnię dawnych mieszkań prywatnych i nieznacznie zmniejszając salę teatralną, na wszystkich piętrach teatru poszerzył korytarze, zwiększył liczbę wyjść i klatek schodowych (il. 4A). Przewidział też wyposażenie teatru w nowoczesny system grzewczo-wentylacyjny, instalację elektryczną i tzw. żelazną kurtynę, która jednak ostatecznie nie została zrealizowana (*Teatr Rozmaitości*, 1884a, s. 3). Równocześnie zwiększył liczbę szatni i utworzył foyer na każdym piętrze widowni, a także przeprojektował salę teatralną, zarówno w strefie widowni, tj. krzeseł,

dwóch pięter łóż, galerii i paradyżu, jak również sceny, którą wyposażył w nowe oświetlenie i nowoczesne urządzenia do montażu dekoracji (*Teatr Rozmaitości*, 1884b, s. 1–2; X., 1883, s. 1–2). Najpewniej był też autorem ogólnej koncepcji nowego, białoniebieskiego wystroju architektoniczno-malarskiego sali teatralnej, na który składały się *skromne, acz gustowne, ozdoby w formie gzymsów i sztukaterii — białe parapety ozdobione także kwieciami* (S.Z., 1897, s. 54–55). Dodajmy, że teatr Rozmaitości w kształcie nadanym mu przez Marconiego dotrwał do kolejnego pożaru w 1919 roku (APW KPA, sygn. 109). (il. 4A, 4B)

Dla początkującego architekta, jakim był wówczas W. Marconi, przygotowanie projektu i nadzór nad realizowaną w ekspresowym tempie, pod czujnym okiem prasy i mieszkańców Warszawy, odbudową obiektu tak funkcjonalnie, przestrzennie i technicznie skomplikowanego jak teatr, bez wątpienia było nie tylko wyzwaniem, ale też pierwszą okazją do zaprezentowania szerszej publiczności zarówno swoich projektowych, jak też techniczno-inżynierskich i organizacyjnych umiejętności (S.Z., 1897, s. 54–55; *Teatr Rozmaitości*, 1884b, s. 2).

Niemal równolegle, bo przypuszczalnie w lipcu lub sierpniu 1883 roku, W. Marconi podjął się wykonania projektu przebudowy budynku tzw. Starej Poczty zajmującego front parceli nr 421 przy ulicy Krakowskie Przedmieście 25 w Warszawie, tym razem pod kierownictwem doświadczonego projektanta Aleksandra Jana Woyde (1834–1889) — ucznia jego ojca Henryka Marconiego i Bolesława Podczaszyńskiego, absolwenta Wydziału Budowlanego Warszawskiej Szkoły Sztuk Pięknych, od 1870 roku piastującego stanowisko budowniczego oddziałowego przy Warszawskim Rządzie Gubernialnym (*Alexander Woyde*, 1889, s. 123). Zarazem będącego rodzonym bratem domniemanego zlecniodawcy projektu, generała Karola Augusta Woyde, który rzeczoną nieruchomość, na spółkę z niejakim Szczypiórskim, nabył w czerwcu 1883 roku na licytacji ogłoszonej przez Magistrat m. Warszawy (*Rezultat licytacji*, 1883, s. 2).

Budynek frontowy tzw. Starej Poczty (zwany też Poczta Saska lub Pałacem Wessla), wzniesiony około połowy XVIII wieku jako pałac Andrzeja Stanisława Kostki Załuskiego, w opinii Z. Kiślańskiego był wówczas jednym z *piękniejszych typów stylu Ludwika XV, istniejących w Warszawie* (Kiślański, 1884, s. 20). Mimo to jego nowi właściciele początkowo mieli zamiar *rozrzucić starą rudę i przystąpić do budowy pięknego gmachu (Z robót miejskich*, 1883, s. 3). Ostatecznie jednak, być może za namową A. Woyde, który posiadał ponoć *gust i zamiłowanie do sztuki* (*Alexander Woyde*, 1889, s. 123), a może także W. Marconiego, żywo zainteresowanego zabytkami przeszłości, od 1882 członka Towarzystwa Zachęty (*Spra-*

⁴ Roboty budowlane nadzorowane przez W. Marconiego dotyczyły m.in. wykonania elementów ślusarskich (1884), robot zdłuńskich (1893), montażu żaluzji (1893), prac posadzkarskich (1893), instalacji gazowej (1893), robót szklarskich (1887, 1893) i tapetowania lokali sklepowych (1894).

wozдание Komitetu Towarzystwa Zachęty (...) za rok 1883, 1884, s. 30–31), zdecydowali się go zachować i adaptować do funkcji kamienicy czynszowej („*Starą pocztę*” już „*osztandarowano*”, 1883, s. 3). Ponieważ jednak, po wyburzeniu przy poszerzaniu w 1882 roku ulicy Trębackiej (*Ulica Trębacka*, 1882, s. 4) sześciu kamienic *tyłami starej poczty dotykających* historyczny gmach stał się budynkiem narożnym (*Stara poczta*, 1883, s. 2; *Rezultat licytacji*, 1883, s. 2), dostosowanie go do nowej funkcji i otoczenia wymagało nie tylko rozbudowy, modernizacji i przebudowy jego wnętrza, ale też przeprojektowania fasady i opracowania projektu zharmonizowanej z jej architekturą, nie istniejącej wcześniej, elewacji od strony ulicy Trębackiej.

Na dzień dzisiejszy nie jest znany wykonany przez Woydę i Marconiego projekt rozplanowania wnętrza historycznego gmachu. Wiadomo natomiast, że celem dostosowania go do nowego kontekstu urbanistycznego i funkcji projektanci podwyższyli go o jedną kondygnację, zwężyli jego oryginalną fasadę przez ścięcie południowego narożnika, zmienili wielkość i wykrój okien dawnego mezzanina oraz przydali mu nową elewację od ulicy Trębackiej. Wiadomo także, że z tych zadań wywiązali się z wyjątkowym — jak na owe czasy — poszanowaniem dla oryginalnej kompozycji i wystroju architektonicznego jego późnobarokowej pałacowej fasady (Zieliński, 2001, s. 106–107). (il. 5)

4. POCZĄTKI SAMODZIELNEJ PRAKTYKI ZAWODOWEJ

Wiele wskazuje na to, że W. Marconi na początkowym etapie swojej kariery zawodowej często współdziałał i otrzymywał propozycje zawodowe od osób, które jak W. Rittendorf współpracowały niegdyś z jego ojcem Henrykiem Marconim (Kunkel, 1988–1989, s. 310) bądź też były związane z warszawską parafią ewangelicko-reformowaną, jak przykładowo uczeń jego ojca — A. Woyde (*Śp. Aleksaner Woyde, budowniczy*, 1889, s. 4) czy też bankier i przemysłowiec — Jan Gottlieb Bloch (1836–1902), w 1877 roku przewodniczący, a potem członek Komitetu Budowy ukończonego w 1880 roku nowego kościoła kalwińskiego na Lesznie w Warszawie (*Opis położenia w r. 1866 kamienia węgielnego...*, 1881, s. 9–10). Od tego ostatniego, przed 1885 rokiem, Marconi otrzymał zlecenie na projekt przebudowy na letnią rezydencję dawnego pałacyku Jakuba Łaszczyńskiego w podwarszawskim folwarku Groty, położonym po północnej stronie tzw. drogi Górczewskiej (ob. ulica Górczewska). Pałacyk ten, otoczony ogrodem obsadzonym wieloma starymi drzewami, który Bloch *powiększył i cały oparkanił* (*Projekt Parku w Grotach*, 1903, APW, Zb. P., T. 24, s. 116), zgodnie z projektem Marconiego uzyskał wów-

czas, zachowany do czasu jego rozbiórki w 1959 roku, kształt utrzymanej w formach renesansu włoskiego, nieregularnej w planie i bryle willi ze zwieńczoną tympanonem, dość przysadzistą, trójkondygnacyjną wieżą (Zieliński, 1997, s. 38–39).

Warto nadmienić, że prawdopodobnie w tym samym okresie architekt na własnej dwumorgowej parceli, położonej w pobliżu stacji kolei Nadwiślańskiej przy ulicy Warszawskiej w Otwocku, wówczas jednym z najpopularniejszych podwarszawskich lotnisk, zrealizował dwie drewniane, parterowe, dwumieszkanie-wille, w których poza jednym lokalem zarezerwowanym dla jego rodziny, pozostałe były przeznaczone pod wynajem (Diehl, 1893, s. 32).

4.1. Działalność projektowa na Kresach dawnej Rzeczypospolitej

Od około 1884 do 1887 roku działalność projektową W. Marconi prowadził jednak przede wszystkim na terenie tzw. Ziem Zabrzanych, głównie na Polesiu, w guberniach grodzieńskiej i mińskiej, gdzie na zlecenie właścicieli tamtejszych majątków ziemskich projektował oraz nadzorował prace związane głównie z przebudową, a także z wystrojem elewacji i wnętrzem istniejących już obiektów rezydencjonalnych. W pozyskaniu tych zamówień być może, przynajmniej początkowo, pomagał mu jego starszy brat Leandro, który mając rozległe kontakty i będąc człowiekiem zamożnym sam już na ogół *nie szukał klienteli* (Jaroszewski, Rottermund, 1977, s. 14).

W 1884 roku W. Marconi *dla zrobienia planu i przerobienia (...) domu* (List L. hr. Pusłowskiego do W. Marconiego z dn. 22 sierpnia 1885 r. (rkp), MNWA, sygn. 103, t. II) został zaangażowany przez Aleksandra Skirmuntta syna (1830–1909) — właściciela m.in. wysoce uprzemysłowionego, świetnie prosperującego majątku Porzecze. Jednej z *najokazalszych siedzib obywatelskich* w dawnym powiecie Pińskim na Polesiu (ob. Białoruś, obwód brzeski) (Pług, 1874, s. 369, 376; *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego...*, 1887, s. 834–835), której centrum stanowił usytuowany *przepięknie tuż nad brzegiem rzeki Jasioldy*, trzypoziomkowy, prostokątny w planie pałac o surowej, zasadniczo bezstylowej architekturze ukształtowanej po 1870 roku w wyniku przebudowy dawnego budynku fabrycznego (Aftanazy, 1992, s. 121).

Na dzień dzisiejszy nie znany jest zakres prac wykonanych przez W. Marconiego w porzeckim pałacu. Nie wiadomo zatem czy dziełem architekta był projekt przebudowy i wystroju jego wnętrza, czy też — a może także — architektura aneksów dostawianych od frontu i po bokach do jego prostopadłościennego korpusu, tj. na osi elewacji frontowej parterowego aneksu o wystroju renesansowo-barokowym, zaś do elewacji szczytowych różnej wysokości aneksów za-

projektowanych z wykorzystaniem jako wiodących form i motywów gotyckich.

A. Skirmuntt był widocznie zadowolony z efektów pracy W. Marconiego, gdyż w 1885 roku zarekomendował go mającemu również do wykonania *pewne roboty architektoniczne* (List L. hr. Pusłowskiego do W. Marconiego z dn. 22 sierpnia 1885 r. (rkp), MNW A, sygn. 103, t. II) Leonowi hr. Pusłowskiemu (1852[?]-1894), który po ojcu Wandalinie Pusłowskim wraz z siostrami, Genowefą Broel-Platerową i Martą Kazimierzową Krasieńską, w 1884 roku odziedziczył położony w dawnej guberni grodzieńskiej majątek Kosów Poleski z folwarkiem Mereczowszczyzna oraz jego przyległościami Świsłocza i Piaseczna (ob. Białoruś, obwód brzeski) (Dunin-Borkowski J. S. hr., 1895, s. 749-750).

L. Pusłowski kontakt korespondencyjny z W. Marconim nawiązał w sierpniu 1885 roku. Wiadomo także, że już miesiąc później architekt przyjechał do Mereczowszczyzny *dla obejrzenia co jest do zrobienia* (List L. hr. Pusłowskiego do W. Marconiego z dn. 22 sierpnia 1885 r. (rkp), MNW A, sygn. 103, t. II) i wykonania pomiarów inwentaryzacyjnych. Ze szczątkowo zachowanych materiałów archiwalnych (MNW, Zb. Arch, sygn. 103, t. II) wynika, że zlecenie hr. L. Pusłowskiego, poza projektem gruntownej renowacji i wystroju architektonicznego co najmniej dziesięciu pomieszczeń na parterze głównego korpusu neogotyckiego pałacu, wzniesionego w Mereczowszczyźnie według projektu Franciszka Jaszczolda po 1838 roku (Jaroszewski, 1981, s. 222), obejmowało także wykonanie projektów nowej plebanii (zapewne przy zbudowanym w Kosowie w 1878 kościele pw. Świętej Trójcy i Świętego Krzyża) (Żurek, 2014, s. 155) oraz przeprojektowania elewacji i wystroju wnętrza drewnianego dworu w Piasecznej, który od roku 1872 formalnie już należał do siostry L. Pusłowskiego — Genowefy i jej męża Adama Alfreda Gustawa hr. Broel-Platera.

Pierwsze rysunki projektowe wnętrza pałacu W. Marconi ukończył najpewniej w listopadzie 1885 roku. Już w grudniu obstał bowiem niektóre elementy jego wystroju sztukatorskiego (List L. hr. Pusłowskiego do W. Marconiego z dn. 22 sierpnia 1885 r. (rkp), MNW A, sygn. 103, t. II), a firma A.J. Strzałecki na jego zlecenie przygotowała kosztorys na roboty malarskie (*Ceny na roboty malarskie* wystawiony dnia 12.12.1885 r. przez firmę A.J. Strzałecki Art. Malarz w Warszawie dla W-go W. Marconiego Budowniczego w Warszawie (rkp), MNW A, sygn. 103, t. II).

Niestety na podstawie zachowanych archiwaliów trudno jest precyzyjnie ustalić zakres i charakter robót, które według projektów W. Marconiego z różnym natężeniem były w pałacu realizowane od 1886 do około 1892 roku (Por. m.in. *Rachunek roboty szklar-*

skiej z Zakładu A. Bystrzanowskiego z dnia 19 lipca 1892 r. (rkp) i Rachunek dla JW.-go Hr. Pusłowskiego za modele gipsowe... wystawiony przez Fabrykę Sztukaterii i Gipsu Jana Zbranieckiego w Warszawie dnia 16 listopada 1892 r. (rkp), MNW A, sygn. 103, t. II). Wiadomo tylko, że już w 1886 roku prace były prowadzone m.in. w salonie i tzw. małym salonie, w sali jadalnej oraz tzw. niebieskiej, a także w bucluarze, pokoju sypialnym i dwóch pokojach narożnych (tzw. niebieskim i popielatym) oraz w centralnie ulokowanym ośmiobocznym westybulu. Zasadniczo we wszystkich tych pomieszczeniach poza *regulacją*, tynkowaniem oraz bieleniem ścian i sufitów według projektu Marconiego był wykonywany nowy wystrój sztukatorski, na który zazwyczaj składały się rozmaicie ornamentowane, fragmentami złożone falety, ozdobne gzymsy, rozety sufitowe i supraporty. O sposobie ich aranżacji i stylistyce niestety na obecnym etapie badań niewiele można powiedzieć (por. *Rachunek za roboty sztukatorskie wykonane w zamku w Mereczowszczyźnie u JW. Hr. Leona Pusłowskiego* wystawiony 22 kwietnia 1886 r. (rkp), MNW A, sygn. 103, t. II). Jedyny wyjątek w tym względzie stanowi, zadokumentowany fotograficznie około 1925 roku, bogaty, częściowo złożony wystrój tzw. sali białej, dopełniony kompozycją malarską autorstwa Franciszka Żmurki (Kresy Ilustrowane: Numer Kosowski, 1925, bns; pocztówka sprzed 1939 r.). Wydaje się, że tylko w nielicznych pałacowych wnętrzach przewidziany projektem zakres prac był szerszy i obejmował, jak przykładowo w salonie, również roboty rozbiórkowe i murarskie, w tym przypadku związane między innymi z utworzeniem nowych drzwi *do przyszłej oranżeryi* (por. *Rachunek za roboty sztukatorskie wykonane w zamku w Mereczowszczyźnie u JW. Hr. Leona Pusłowskiego* wystawiony 22 kwietnia 1886 r. (rkp), MNW A, sygn. 103, t. II). (il. 6)

Niewiele więcej można powiedzieć o najpewniej nigdy niezrealizowanych planach przekształcenia architektury i wystroju wnętrza parterowego, środkiem piętrowego, drewnianego dworu w dobrach Piaseczna nad rzeką Jasiołdą w dawnym powiecie pińskim, guberni mińskiej, dziś stanowiących część wsi Ośnieżyce (ob. Białoruś, obwód brzeski) (Aftanazy, 1992, s. 109; Rouba, 1908, s. 143). Z zachowanych szkiców projektowych (MNW, Zb. Arch, sygn. 103, t. II) wiemy tylko, że jego klasycystyczną, 13-osiową fasadę z kolosalnym sześciokolumnowym portykiem, którą w roku 1864 zadokumentował Napoleon Orda, W. Marconi pragnął, z jednej strony *uwspółcześnić* (m.in. przez zastąpienie kolumnowego portyku ryzalitem z wysokimi, półkoliście zamkniętymi oknami), z drugiej zaś — nadać mu formę barokowego dworu alkierzowego (il. 7). Planował też zmienić wystrój jego wnętrza. Dworską sień zamierzał urządzić w gu-

ście manieryzmu niderlandzkiego, a pokój stołowy przekryć neorenesansowym stropem kasetonowym (MNW A, sygn. 103, t. II).

Z kolei nowej murowanej plebanii przy kosowskim kościele — także nie wiadomo czy zrealizowanej — Marconi planował nadać formę parterowej, środkiem tylko piętrowej, nieregularnej, pięciopokojowej, neorenesansowej willi, której poszczególne człony, nakryte dwuspadowymi dachami o niewielkich spadkach i wydatnych okapach, miały być w szczytach ozdobione deskowaniem i dekoracją, tzw. laubzegową (MNW, Zb. Arch, sygn. 103, t. II). (il. 8)

Nie można też wykluczyć, że w tych latach architekt zrealizował także murowany neoklasycystyczny dwór w należącej do Konstantego i Zofii Prozorów majątności Ostrohlady (ob. Astrahlady), usytuowanej w dawnej guberni mińskiej (ob. Białoruś, obwód homelski) (Marconi, 1915, s. 252; Łoza, 1954, s. 192). Autorstwo W. Marconiego projektu dworu w Ostrohladach poddaje w wątpliwość Roman Aftanazy, który jego architekturę skłonny jest przypisać raczej Henrykowi Marconiemu (Aftanazy, 1997, s. 283). Był to budynek prostokątny w planie, o lekko zryzalitowanej, zwieńczonej tympanonem piętrowej części środkowej, którą od frontu i od ogrodu poprzedzały, kryjące wejścia, kolumnowe podcienie niosące balkon, a na piętrze zdobiły szerokie półkoliste blendy. Jego czteroosiowe skrzydła boczne, od frontu proste, a od ogrodu w skrajnych osiach zryzalitowane, miały skromny wystrój złożony z gzymsu kordonowego, nadokiennych półcyrklastych zwieńczeń i tryglifowego podokapowego fryzu. Wnętrza dworu, nie wiemy czy zaprojektowane przez Marconiego, wyróżniało ponoć szczególnie luksusowe wykończenie. Większość pomieszczeń zdobiły *stiuki i gipsatury* oraz *marmurowe rzeźbione kominki*. Strop w sali głównej był ozdobiony *gwiazdami na tle nieba*, a posadzki w wielu pokojach miały *śliczne pejzaże, wytworzone z różnych gatunków drzewa* (Urbański, 1928, s. 109).

Przypuszczamy, że w tym samym okresie W. Marconi mógł też wykonać projekt uporządkowania, ograniczonego dawnymi fortyfikacjami i niewielką rzeczką, dwudziestohektarowego przydworskiego parku w należącym do Stanisława hr. Zabielly majątku Orzechowno (ob. Arechauna) w dawnej guberni wileńskiej (ob. Białoruś, obwód witebski) (Aftanazy, 1991, s. 267).

4.2. Wznowienie działalności projektowej na terenie Warszawy

Zawodowy powrót W. Marconiego na warszawski rynek architektoniczny i wzmocnienie jego pozycji w środowisku miejscowych budowniczych bez wątpienia miały związek ze zdobyciem przez niego w 1887 roku drugiej nagrody we wspomnianym już,

prestiżowym, licznie obesłanym konkursie na kościół św. Floriana na warszawskiej Pradze (il. 2). Wyrazem tego było choćby zaproszenie go w 1887 roku, razem z architektami: J.P. Dziekońskim, J. Hussem, J. Hinzem, W. Lancim i A. Nieniewskim, do udziału w zamkniętym konkursie realizacyjnym na projekt ambony dla kościoła Wszystkich Świętych w Warszawie. I choć spośród ośmiu zgłoszonych prac do realizacji został wybrany projekt J. P. Dziekońskiego i A. Nieniewskiego, to wszystkie projekty konkursowe, w tym praca Marconiego, zostały uhonorowane publikacją na łamach „Przeglądu Technicznego” (Z.K., 1888b, s.19; *Projekty konkursowe ambony...*, 1888, s. 9 i tabl. XIV, XV, XVI). Warto także wspomnieć o zleceniu mu projektów dwóch ołtarzy do naw bocznych restaurowanego w latach 1886–1887 kościoła pw. św. Karola Boromeusza przy ulicy Chłodnej w Warszawie (Kiślański, 1888, s. 269; Majdowski, 199, s. 19–20; Zieliński, 1996, s. 48).

W tym też czasie Marconi jako budowniczy wznowił współpracę z warszawskim Zborem Ewangelicko-Reformowanym. W 1887 roku na zlecenie jego Kolegium, w odnowionym gmachu dawnego kościoła kalwińskiego, usytuowanym w głębi posesji nr 666 przy ulicy Leszno 20 (ob. Al. Solidarności 76b), zaprojektował salę tzw. ochronki i salę posiedzeń Zarządu Kolegium (Kiślański, 1888, s. 269).

Pod koniec lat 80. XIX wieku zawodowy kontakt W. Marconi nawiązał również z warszawską Gminą Starozakonnych, na której zlecenie w roku 1887 przygotował plany gmachu siedziby jej Zarządu. Przy czym należy podkreślić, że budynek ten, zrealizowany przypuszczalnie w latach 1888–1899, był w karierze W. Marconiego pierwszym dużym obiektem użyteczności publicznej, który zaprojektował i zrealizował w Warszawie w pełni samodzielnie (il. 9).

Nieistniejący dziś, dwukondygnacyjny gmach Zarządu Gminy Starozakonnych zajął całą szerokość frontu, wówczas jeszcze wolnej od zabudowy, rozległej posesji nr 1027 przy ulicy Grzybowskiej 26/28 w Warszawie. W jego suterrenach architekt umieścił pomieszczenia techniczne i składowe. Na parterze rozlokował biura, kasę ze skarbcem oraz archiwum i rabinat, zaś na piętrze obszerną salę zebrań gminnych oraz kilka pokoi i lokale oficjalistów (*Budowa domu...*, 1887, s. 83). Zaprojektowaną w stylistyce włoskiego renesansu, trzynastoosiową fasadę gmachu Marconi zaznaczył trzema wydatnymi ryzalitami o trójkątnych frontonach. Środkowym — najwyższym, trójosiowym z umieszczoną na osi aediculą z głównym wejściem, a na piętrze oknem w formie serliany wkomponowanej w niosący tympanon ślepy czterokolumnowy portyk. Niższe — jednoosiowe ryzality boczne, opatrzył skromniejszym wystrojem: narożnymi boniami i obramieniami okien, które podobnie jak w głów-

nym korpusie w strefie boniowanego parteru, były zamknięte półkoliście, a na piętrze prostokątne (APW, Zb. Alb., sygn. 29).

Zaproponowana przez Marconiego dostojna architektura gmachu, która w niebanalny sposób łączyła ceglane płaszczyzny ścian ze starannie opracowanym w tynku neorenesansowym detalem, już na etapie projektowym została zauważona i doceniona. I to, jak się wydaje, nie tylko przez jury konkursu artystycznego Towarzystwa Zachęty, które w 1888 roku, jak już wspomniano, projektowi Marconiego przyznało pierwszą nagrodę (Z.K., 1888a, s. 19; *Konkurs artystyczny*, 1888, s. 12–13; Wiercińska, 1968, s. 173), ale także przez odwiedzającą salony Zachęty, artystycznie wyrobioną warszawską publiczność, która z pewnością pamiętała jeszcze jego sukces sprzed roku w konkursie na projekt kościoła. św. Floriana na warszawskiej Pradze.

5. PODSUMOWANIE

Przedstawiona próba rekonstrukcji początkowego etapu działalności zawodowej Władysława Marconiego (oparta w znacznej mierze na niejednorodnych i dalece niekompletnych materiałach archiwalnych, dzięki którym jednak udało się ustalić m.in. nieznane wcześniej działania projektowe Marconiego w warszawskim Hotelu Krakowskim oraz na Polesiu, w Porzeczcu, Piasecznej i Kosowie) dowodzi, że chociaż należał do rodziny od dwóch pokoleń silnie osadzonej w warszawskim środowisku architektoniczno-artystycznym, jego droga do pozyskania własnej klienteli i zawodowej niezależności była długa i całkiem niełatwa. Zaczynał od udziału w konkursach architektonicznych. W latach 1877–1888 w pięciu z nich zwyciężył, w dwóch otrzymał drugą nagrodę. Jednak, poza jednym, żadnego z projektów konkursowych nie udało mu się zrealizować. Pierwsze, drobne indywidualne zlecenia projektowe pozyskał najprawdopodobniej dopiero około 1880 roku. Znaczącym dla rozwoju jego kariery w środowisku warszawskim był bez wątpienia jego udział projektowy w 1883 roku w kierowanych przez doświadczonych budowniczych — A. Woyde i W. Rittendorfa — realizacjach przebudowy tzw. Starej Poczty na Krakowskim Przedmieściu, a zwłaszcza odbudowy/przebudowy po pożarze warszawskiego Teatru Rozmaitości. W obu przypadkach inwestycji pilnie obserwowanych przez warszawską prasę i mieszkańców miasta. Mimo to, z nieznanymi przyczyn, od około 1884 do 1887 roku W. Marconi niemal wyłącznie działał na prowincji, głównie poza granicami Królestwa Polskiego, na terenie Polesia. Gdzie na ogół wykonywał projekty i nadzorował prace związane z przebudową i wystrójem wnętrz istniejących już pałaców i dworów.

Na warszawski rynek architektoniczny udało mu się powrócić dopiero około 1887 roku. Jak się wydaje, głównie dzięki jego powszechnie zauważonym sukcesom w dwóch ważnych konkursach architektonicznych, które — jak czas pokazał — miały stać się początkiem kolejnego etapu kariery zawodowej Władysława Marconiego — blisko dekadę trwającego etapu umacniania przez niego pozycji zawodowej, zarówno na terenie Warszawy, jak i na prowincji Królestwa Polskiego.

REFERENCES

- Aftanazy, R. (1991), *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*, I, Wrocław-Warszawa-Kraków: Ossolineum.
- Aftanazy, R. (1992), *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*, II, Wrocław-Warszawa-Kraków: Ossolineum.
- ‘Alexander Woyde’ (1889), *Kłosa*, 1234, p. 123.
- ‘Architektoniczne nakrycie pomnika Moniuszki’ (1879), *Inżynieria i budownictwo cywilne, przemysłowe i rolnicze*, I, 7, pp. 52–53.
- ‘Budowa domu zarządu gminy’ (1887), *Izraelita*, 11, pp. 82–83.
- Diehl, E. (1893), *Wille w Otwocku i warunki pobytu tamże*, Warszawa.
- ‘Dowiadujemy się o rezultacie konkursu...’ (1880), *Kurier Poranny*, 352, p. 4.
- Dunin-Borkowski, J. S., hr. (1895), *Genealogie żyjących utytułowanych rodów polskich*, Lwów.
- Jaroszewski, T.S., Rottermund, A. (1974), ‘Marconi Władysław’ [in:] Rostworowski, E. (ed.), *Polski Słownik Biograficzny*, XIX/4, 83, Wrocław-Warszawa-Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, pp. 605–606.
- Jaroszewski, T.S., Rottermund, A. (1977), *Katalog rysunków architektonicznych Henryka i Leandra Marconich w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Jaroszewski, T. S. (1975), *Pałac Szlenkierów*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Jaroszewski, T.S. (1981), *O siedzibach neogotyckich w Polsce*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Kiślański, Z. (1881), ‘Kilka słów z powodu artykułu pn. *O architekturze u obcych i u nas*’, *Przegląd Techniczny*, 9, p. 56.
- Kiślański, Z. (1882), ‘Projektowane powiększenie kościoła świętego Aleksandra w Warszawie’, *Przegląd Techniczny*, 8, pp. 33–35.
- Kiślański, Z. (1883), ‘Projektowane powiększenie kościoła świętego Aleksandra w Warszawie’, *Przegląd Techniczny*, 5, pp. 118–119.
- Kiślański, Z. (1884), ‘Ruch budowlany w Królestwie’, *Przegląd Techniczny*, 1, pp. 19–24.
- Kiślański, Z. (1888), ‘Ruch budowlany w Królestwie Polskim w roku 1887’, *Przegląd Techniczny*, 11, pp. 268–270.
- ‘Konkurs na dom prywatny...’ (1880), *Wiek*, 282, p. 3.
- ‘Konkurs dom prywatny p. Karola Szlenkiera...’ (1880), *Wiek*, 283, p. 3.

- 'Konkurs na projekt budowy kaplicy grobowej dla śp. Karola Scheiblera' (1883), *Przegląd Techniczny*, 6, p. 144.
- 'Konkurs na sporządzenie szkicu do projektu kościoła dla parafii praskiej m. Warszawy' (1886), *Przegląd Techniczny*, 9, pp. 263–264.
- 'Konkurs artystyczny' (1888), *Kraj*, 2, pp. 12–13.
- 'Kościół nowy w Żyrardowie' (1903), *Tygodnik Ilustrowany*, 43, p. 858.
- Kresy Ilustrowane: Numer Kosowski* (1925), II, 12.
- Kunkel, R.M. (1988–1989), 'Władysław Karol Bonawentura Rittendorff' [in:] Rostworowski, E. (ed.) *Polski Słownik Biograficzny*, XXXI, 2, Wrocław-Warszawa-Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, p. 310.
- Łoza, S. (1958), *Szkice Warszawskie*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Łoza, S. (1954), *Architekci i budowniczowie w Polsce*, Warszawa: Budownictwo i Architektura.
- Luszczkiewicz, W. (1887), 'Kilka słów o naszym budownictwie w epoce ostrołukowej i jego cechach charakterystycznych', *Przegląd Techniczny*, 24, pp. 3–6.
- Majdowski, A. (1987), 'Rzymskokatolickie budownictwo kultowe w twórczości projektowej Józefa P. Dziekońskiego (1844–1927)', *Nasza Przyszłość: studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce*, 68, pp. 169–232.
- Majdowski, A. (1994), *Kościół p.w. św. Karola Boromeusza na Walicowie*, Warszawa: Neriton.
- Marconi, W. (1883), 'Szانونy redaktorze...', *Kurier Warszawski*, 1666b, p. 3.
- Martynowski, F.K. (1886), 'Z powodu konkursu na kościół parafii praskiej', *Kurier Warszawski*, 317b, pp. 1–2.
- Martynowski, F.K. (1887a), 'Konkurs na kościół praski', *Kurier Warszawski*, 1887, 94, p. 2.
- Martynowski, F. K. (1887b), 'O stylu wiślano-bałtyckim', *Wiek: gazeta polityczna, literacka i społeczna*, 51, p. 3.
- Matuszewski, K. (1881), 'O architekturze u obcych i u nas. Uwagi ze stanowiska estetycznego', *Biblioteka Warszawska*, III, pp. 77–93, 231–245, 383–405.
- 'Na wystawę Towarzystwa...' (1883), *Kurier Warszawski*, 257a, p. 2.
- Nowicki, J. (2018), 'A Church for the Polish People: On the Contest for the Parochial Church in the Warsaw District of Praga', *IKONOTHEKA*, 28, pp. 41–65.
- 'Odbudowa teatru' (1883), *Kurier Warszawski*, 153a, pp. 1–2.
- 'Odbudowa teatru Rozmaitości' (1883a), *Kurier Warszawski*, 159a, p. 2.
- 'Odbudowa teatru Rozmaitości...' (1883b), *Kurier Warszawski*, 251a, p. 3.
- Omilanowska, M. (2007), 'O wykształceniu i organizacji pracy warszawskich architektów w XIX wieku. Kilka uwag' [in:] Faryna-Paszkiewicz, H., Omilanowska, M., Sito, J. (eds.) *Architekt, budowniczy, mistrz murarski*, Warszawa: Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, pp. 93–100.
- Opis położenia w r. 1866 kamienia węgielnego pod budowę nowego kościoła ewangelicko-reformowanego w Warszawie i poświęcenia tegoż kościoła w r. 1880, z dołączeniem mów i kazań, mianych przy obu tych uroczystościach* (1881), Warszawa.
- Plug, A. (1874), 'Porzecze', *Tygodnik Ilustrowany*, 493, pp. 369, 376.
- 'Pogawędka' (1896), *Bluszcz*, 40, pp. 313–314.
- 'Pożar teatru Rozmaitości' (1883), *Kurier Warszawski*, 144a, pp. 1–2.
- 'Program i warunki Konkursu dla budowniczych warszawskich, na projekt budowy domu mieszkalnego w posesji N. 1066a przy Zielonym placu w Warszawie, własnością Karola Szlenkiera będącej' (1880), *Inżynieria i Budownictwo Cywilne, Przemysłowe i Rolnicze*, 47–48, pp. 232–233.
- 'Projekty konkursowe ambony dla kościoła W. W. Świętych w Warszawie' (1888), *Przegląd Techniczny*, 4, p. 91 and boards XIV, XV, XVI.
- 'Protokół sądu konkursowego' (1884), *Przegląd Techniczny*, 4, pp. 83–84.
- 'Rezultat licytacji' (1883), *Kurier Warszawski*, 153a, p. 2.
- Rittendorf, W.K. (1897), *Album Teatralne*, II, Warszawa, p. 7.
- Rouba, N. (1908 [?]), *Przewodnik po Litwie i Białejrusi*, Wilno: Wydawnictwo „Kurjera Litew.”.
- Rozbicka, M. (2019), 'Architekt Władysław Marconi jako miłośnik i konserwator zabytków przeszłości' [in:] Rozbicka, M. (ed.) *Studia do dziejów architektury i urbanistyki w Polsce*, 2, *Przyszłość rzeczy minionych*, Warszawa: Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, pp. 7–76.
- Rudowska, M., *Warszawskie konkursy architektoniczne w latach 1864–1898* (1972), Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- S.Z. (1897), 'Teatr Rozmaitości', *Album Teatralne*, I, Warszawa, pp. 53–56.
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* (1887), VIII, Chlebowski, B., Walewski, W. (eds.), Warszawa.
- 'Sprawozdanie komisji konkursowej z osądzenia szkiców do projektu budowy kościoła dla parafii praskiej miasta Warszawy' (1887), *Przegląd Techniczny*, 4, pp. 93–95.
- Sprawozdanie Komitetu Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych w Królestwie Polskim za rok 1877* (1878), Warszawa.
- Sprawozdanie Komitetu Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych w Królestwie Polskim za rok 1878* (1879), Warszawa.
- Sprawozdanie Komitetu Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych w Królestwie Polskim za rok 1883* (1884), Warszawa.
- Sprawozdanie Komitetu Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych w Królestwie Polskim za rok 1884* (1885), Warszawa.
- Sprawozdanie Komitetu Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych w Królestwie Polskim za rok 1885* (1886), Warszawa.
- 'Stara pocztą' (1883), *Kurier Warszawski*, 242a, p. 2.
- '»Stara pocztę« już »osztandarowano«' (1883), *Kurier Warszawski*, 222, p. 3.
- 'Synagoga w Warszawie' (1902), *Architekt*, 2, p. 15.
- 'Sztuki piękne' (1877), *Przegląd Tygodniowy*, 42, p. 483.
- Szyller, S. (1883), 'Zmiany w budowie teatrów, proponowane przez Tow. »Asphaleia«', *Przegląd Techniczny*, 4, pp. 93–95 and board X.

- ‘Śp. Aleksander Woyde, budowniczy’ (1889), *Kurier Warszawski*, 49, p. 4.
- ‘Śp. Władysław Marconi’ (1915), *Przegląd Techniczny*, 23–24, pp. 251–252.
- ‘Teatr Rozmaitości’ (1884a), *Kurier Warszawski*, 3b, p. 3.
- ‘Teatr Rozmaitości’ (1884b), *Kurier Warszawski*, 12a, pp. 1–2.
- ‘Ulica Trębacka’ (1882), *Kurier Warszawski*, 81, p. 4.
- Urbański, A. (1928), *Podzwonne na zgliszczach Litwy i Rusi*, Warszawa.
- ‘Warunki powtórnego konkursu na projekt budowy kaplicy grobowej dla śp. Karola Scheiblera’ (1883), *Przegląd Techniczny*, 12, p. 143.
- Wiercińska, J. (1968), *Towarzystwo Zachęty Sztuk Pięknych w Warszawie, Zarys działalności*, Wrocław-Warszawa-Kraków: Ossolineum.
- X., ‘Otwarcie teatru Rozmaitości’ (1883), *Kurier Warszawski*, 16a, pp. 1–2.
- ‘Z robót miejskich’ (1883), *Kurier Warszawski*, 167b, p. 3.
- Z.K., ‘Konkurs artystyczny w Towarzystwie Zachęty Sztuk Pięknych w Warszawie’ (1888a), *Przegląd Techniczny*, 1, p. 19.
- Z.K., ‘Wyniki konkursu na projekt ambony dla kościoła W. W. Świętych w Warszawie’ (1888b), *Przegląd Techniczny*, 1, p. 19.
- Zieliński, J. (1996), *Atlas dawnej architektury ulic i placów Warszawy*, 2, Warszawa: Towarzystwo Opieki nad Zabytkami.
- Zieliński, J. (1997), *Atlas dawnej architektury ulic i placów Warszawy*, 4, Warszawa: Towarzystwo Opieki nad Zabytkami.
- Zieliński J. (2001), *Atlas dawnej architektury ulic i placów Warszawy*, 7, Warszawa: Towarzystwo Opieki nad Zabytkami.

- Żurek, W. (2014), ‘Inwentarz kościoła i plebanii w Kosowie Poleskim z 1801 roku’, *Studia Theologica Grodnensia*, VIII, pp. 155–172.

ARCHIVAL SOURCES

St. Petersburg

- Russian State Historic Archive in St. Petersburg / Rosyjskie Państwowe Archiwum Historyczne w St. Petersburgu (Rossijskij Gosudarstwiennyj Istoriceskij Archiw, RGIA):
- Cesarska Akademia Sztuk Pięknych, f. 789, op. 14, d. 24 -, „M”, Akta Władysława Marconiego.

Warsaw/Warszawa

- State Archives of the Capital City of Warsaw / Archiwum Państwowe m. st. Warszawy (APW):
- Zb. Przyborowskiego, wycinki prasowe (APW Zb. P.) T. 24, s. 116;
- Referat Gabarytów (APW R.G.), t. 21 sygn. 4258, 4263;
- Zespół 1311: Kolekcja Planów Architektonicznych (APW Kol. Pl. Arch.), sygn. 109;
- Zbiór Albumów (APW Zb. Alb.), sygn. 29: Album fotografii. *Z Życia Żydów w Warszawie w okresie okupacji. Lata 1940–1941*.
- Institute of Art, Polish Academy of Sciences / Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk (IS PAN), neg. 4792.
- National Museum in Warsaw / Muzeum Narodowe w Warszawie (MNW):
- Zbiory Archiwum (MNW Zb. Arch.), sygn. 103, t. II;
- Zbiory Fotografii i Ikonografii (MNW Zb. Fot. i Ikon.) sygn. 917/2, 917/3, 918/2, 918/3, 918/4, 918/5, 919.
- National Digital Archives / Narodowe Archiwum Cyfrowe.